

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

KOMPARATIVNA ANALIZA UDŽBENIKA IZ LIKOVNE
UMJETNOSTI ZA PRVI RAZRED SREDNJE ŠKOLE

Sanja Dretar

ZAGREB, 2014.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

KOMPARATIVNA ANALIZA UDŽBENIKA IZ LIKOVNE
UMJETNOSTI ZA PRVI RAZRED SREDNJE ŠKOLE

Sanja Dretar

Mentor: dr. sc. Jasmina Nestić, v. asist.

ZAGREB, 2014.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

KOMPARATIVNA ANALIZA UDŽBENIKA IZ LIKOVNE UMJETNOSTI ZA PRVI RAZRED SREDNJE ŠKOLE

Sanja Dretar

Tema diplomskoga rada je komparativna analiza udžbenika iz predmeta *Likovna umjetnost* za prvi razred srednje škole. U radu su analizirani odobreni udžbenici za školsku godinu 2014./2015. Kriteriji za komparativnu analizu udžbeniku bili su prvenstveno propisi i zahtjevi *Udžbeničkog standarda* i *Nastavni program za gimnazije iz Likovne umjetnosti*. Ujedno se u analizama ovih udžbenika obratila pozornost na njihovu uporabljivost u stjecanju znanja potrebnih za polaganje državne mature, kroz sadržaj propisan u *Ispitnom katalogu za državu maturu*, kao i na njihovo zadovoljenje ciljeva i odgojnih zadataka predviđenih *Nacionalnim okvirnim kurikulumom*. Udžbenici su analizirani pojedinačno, a u drugom dijelu diplomskoga rada komparativno, prema pojedinim sadržajnim područjima iz nastavnog programa: *Boja, Skulptura (odnos mase i prostor), Urbanizam i Fotografija*. Analizom udžbenika predstavljeni su nedostaci i prednosti pojedinih udžbenika. Udžbenici nisu u potpunosti prilagođeni *Udžbeničkom standardu*, najvjerojatnije zbog toga što su dokumenti i zakoni koji propisuju izgled i sadržaje udžbenika nastali nakon izdavanja ovih udžbenika. Mjesta za napredak u gotovo svim odobrenim udžbenicima ima kod prilagodbe likovno-grafičkih sadržaja (povećanje kvalitete i količine reprodukcija), povećanja interdisciplinarnih sadržaja povezujući likovne teme s ostalim školskim predmetima i kod prilagodbe sadržaja u više razina složenosti prema različitim mogućnostima i sposobnostima učenika.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži: 63 stranice, 13 reprodukcija, 2 priloga. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: komparativna analiza udžbenika, Likovna umjetnost, Nacionalni okvirni kurikulum, nastavna sredstva, Udžbenički standard

Mentor: dr. sc. Jasmina Nestić, v. asist., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ocjenjivači: dr. sc. Frano Dulibić, izv. prof., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; dr. sc. Jasmina Nestić, v. asist., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; dr. sc. Danko Šourek, v. asist., Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Datum prijave rada: 6. veljače 2012.

Datum predaje rada: 10. studenoga 2014.

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Udžbenički standard.....	6
2.1. Standardi i zahtjevi za izradu udžbenika	7
3. Analiza odobrenih udžbenika iz <i>Likovne umjetnosti</i> za prvi razred srednje škole.....	10
3.1. Udžbenik <i>Likovna umjetnost</i> Jadranke Damjanov	13
3.2. Udžbenik <i>Likovni govor</i> Radovana Ivančevića	18
3.3. Udžbenik <i>Likovna umjetnost</i> Natalije Stipetić Ćus, Zrinke Jurić Avmedoski, Blanke Petrincec Fulir i Elen Zubek.....	22
4. Komparativna analiza odobrenih udžbenika	26
4.1. <i>Boja</i>	27
4.2. <i>Skulptura: oblikovanje mase i prostora</i>	33
4.3. <i>Urbanizam</i>	39
4.4. <i>Fotografija</i>	44
5. Zaključak.....	48
6. Prilog	50
6. 1. Prilog 1. <i>Udžbenički standard</i> . Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2013.	50
6. 2. Prilog 2. <i>Nastavni program za gimnazije</i> , Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete, 1994., str. 1, 3	57
7. Popis reprodukcija.....	59
8. Literatura	60
9. Sažetak/Summary.....	62

1.Uvod

Likovna kultura i likovna umjetnost važne su sastavnice odgoja i obrazovanja jer pridonose kognitivnom razvoju pojedinca, potiču kreativnost, omogućavaju drukčije oblike izražavanja, stvaraju smisao za estetiku i vizualne umjetnosti te potiču na stvaralaštvo. Uloga umjetnosti i estetike kao ključnog djela u cjelokupnom procesu odgoja i obrazovanja prepoznata je već u antičko doba, a o temi likovno-vizualnog odgoja i obrazovanja te njegovog mjesta u suvremenoj školi i nastavi raspravlja se i danas. U Lisabonu je 2006. godine održana *Svjetska konferencija o umjetničkom odgoju* (eng. *World Conference on Arts Education*)¹ na kojoj se raspravljalo o ciljevima i pristupima umjetničkom odgoju te su pritom predstavljene smjernice i osnovne strategije umjetničkog odgoja u osnovnim i srednjim školama. Neki od spomenutih ciljeva koji se navode kao zaključci *Lisabonske konferencije* (eng. *World Conference on Arts Education*) su zagovaranje prava djece na odgoj i kulturnu participaciju, razvitak individualnih sposobnosti kroz umjetnički odgoj, poboljšanje kvalitete odgoja i poticanje kulturne raznolikosti.² Primjer *Lisabonske konferencije* slijedi i *Konferencija* u Seulu (eng. *Seoul Agenda: Goals for the Development of Arts Education*),³ održana 2010. godine, koja donosi detaljnije planove, zadatke i ciljeve za unapređenje i kvalitetnije umjetničko obrazovanje i odgoj. Ciljevi određeni seulskom konferencijom su osiguravanje mjesta umjetnosti i kulturi u obrazovanju, razvijanje visokih standarda likovnog obrazovanja, ostvarivanje društvene odgovornosti, kohezije, kulturne raznolikosti i interkulturnog dijaloga kroz umjetnosti i likovni odgoj.⁴ Postoje dva glavna pristupa poučavanja likovnog odgoja koji se primjenjuju u praksi, a međusobno se ne isključuju: poučavanje likovnih umjetnosti kao zasebnog nastavnog predmeta i promatranje umjetnosti kao zasebne metode poučavanja uključene u sve nastavne predmete.⁵ Uključivanjem sadržaja vizualnih umjetnosti (boje, arhitekture) u ostale nastavne predmete produbljuje se razumijevanje predmeta i povezivanje nastavnih sadržaja u jedinstvenu logičku cjelinu. Interdisciplinarnost i kohezija među nastavnim predmetima važni su zadaci suvremene

¹ Usp. *Smjernice za umjetnički odgoj: Oblikovanje stvaralačkih mogućnosti za 21. stoljeće* [dalje *Smjernice Lisabon*], Svjetska konferencija o umjetničkom odgoju, Lisabon: UNESCO, 6. – 9. ožujka 2006. Dostupno na mrežnoj stranici http://www.hcdp.hr/wpcontent/uploads/2009/09/Smjernice_UNESCO_o_umjetnickom_odgoju-06.pdf (posjećena 8.9.2014)

² Usp. *Smjernice Lisabon*, 2006., str. 2–5.

³ Usp. *Seoul Agenda: Goals for the Development of Arts Education*, Seul: UNESCO, 25.–28. svibanj 2010. Dostupno na mrežnoj stranici <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/creativity/arts-education/world-conferences/2010-seoul/outcomes/> (posjećena 8.9.2014)

⁴ Usp. Isto, str. 3–10.

⁵ Usp. *Smjernice Lisabon*, 2006., str. 6.

nastave jer povećavaju motivaciju za učenje, potiču na kritičko mišljenje i razvoj kognitivnih sposobnosti te shvaćanje vrijednosti naučenog sadržaja. Takvi metodički pristupi nastavi zahtijevaju promjenu nastavnoga procesa, načina poučavanja i izvođenja nastave. Postoje tri vrste komplementarnih pedagoških načina učenja, podučavanja i proučavanja likovnog odgoja i umjetnosti: proučavanje umjetničkih djela; izravni susreti s umjetničkim djelom; sudjelovanje u umjetničkom stvaranju.⁶

Zbog male satnice predmeta *Likovne umjetnosti* u srednjim školama, poučavanje umjetnosti u hrvatskim školama najčešće se svodi na proučavanje likovnih djela na nastavnom satu, bez mogućnosti samostalnog umjetničkog stvaranja, neposrednoga istraživanja umjetničkog djela i odnosa umjetničkog djela s okolinom, uz iznimno rijetke posjete izložbama te interakcije s umjetnicima i stručnjacima iz područja povijesti umjetnosti. Hrvatska u usporedbi s ostalim zemljama ima vrlo malu satnicu za umjetnička predmetna područja, što znači da još uvijek nije prepoznata vrijednost vizualnog obrazovanja u današnjem vremenu, u kojem su vizualnost i likovnost izrazito dominante u svim sferama ljudskoga života. Satnica likovne umjetnosti u gimnazijama iznosi 1 školski sat tjedno, odnosno 35 školskih sati godišnje. Dok se u općim gimnazijama nastava *Likovne umjetnosti* održava kroz četiri školske godine, u prirodoslovno-matematičkim gimnazijama se isti sadržaji, manjeg opsega obrađuju kroz dvije godine unutar 70 školskih sati. Satnica nastave *Likovne umjetnosti* različita je na raznim smjerovima strukovnih i primijenjenih škola, a sadržaji likovne umjetnosti se obrađuju i kroz školske predmete drukčijih naziva. Tako medijski tehničari u trećem razredu slušaju predmet *Vizualne komunikacije*, a u hotelijersko-turističkim školama se sadržaji likove umjetnosti obrađuju na predmetu *Povijest umjetnosti i kulturno povijesna baština*.⁷ Tijekom srednjoškolskoga obrazovanja (unutar četiri godine), učenici općih i jezičnih gimnazija u Hrvatskoj imaju 140 školskih sati nastave iz područja Likovne umjetnosti unutar jednoga predmeta (*Likovna umjetnost*), dok njihovi vršnjaci u pojedinim državama, unutar istoga obrazovnoga perioda imaju dosta veću satnicu te često i po nekoliko predmeta iz područja likovne i vizualne umjetnosti. Tako satnica likovnih predmeta, unutar srednjoškolskoga obrazovanja gimnazijskoga usmjerenja u Finskoj iznosi do 190, u Sloveniji do 280, a u Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi prelazi 600 sati.⁸

⁶ Usp. *Smjernice Lisabon*, 2006., str. 7.

⁷ Satnice predmeta iz likovne umjetnosti i vizualne umjetnosti te sadržajno srodnih predmeta u hrvatskim srednjim školama detaljnije su obrađene u diplomskom radu Ivane Obradović. Usp. Ivana Obradović, *Interdisciplinarnost u srednjoškolskoj nastavi likovne umjetnosti*, diplomski rad, Zagreb, 2014.

⁸ Usp. Ivana Obradović, *Interdisciplinarnost u srednjoškolskoj nastavi likovne umjetnosti*, diplomski rad, Zagreb, 2014., str. 51.

Zbog izrazito male satnice i velike količine sadržaja koji se mora obraditi prema nastavnom programu, pomoć nastavnicima *Likovne umjetnosti* u izvođenju i organizaciji nastave mogu pružiti kvalitetna nastavna sredstva. Udžbenici iz *Likovne umjetnosti* tako mogu, na neki način, učenicima približiti nedostupne muzeje i galerije, skulpture i građevine iz Hrvatske i svijeta.⁹ Udžbenik predstavlja glavni izvor znanja učenicima kod učenja i proučavanja predmetnih sadržaja, a na primjerima vježbi i zadataka koji se u njima nalaze razvija se kod učenika samostalnost u pribavljanju i služenju s novim pojmovima i informacijama. Sadržaji udžbenika, zanimljiv vizualni i tekstualni dio trebali bi poticati znatiželju, interes i samostalno istraživanje tema likovne umjetnosti. Mnogim učenicima su primjeri umjetničkih djela iz udžbenika likovne umjetnosti jedini koje će vidjeti i proučiti pa je analiziranje i propitivanje sadržaja likovne umjetnosti, propisivanje zahtjeva i standarda udžbenika potrebno i važno kako bi se povećala kvaliteta umjetničkoga odgoja i obrazovanja. Kvaliteta nastave u najvećoj mjeri ovisi o kompetenciji nastavnika, volji i mogućnosti nastavnika da na što zanimljiviji način objasni i približi sadržaje predmeta učenicima, ali i o nastavnim sredstvima, koja na određeni način utječu na smjer, organizaciju i koncept nastave, a pomažu učenicima kod učenja i shvaćanja gradiva te ih usmjeravaju na daljnje istraživanje predmetnoga područja.

Prema hrvatskom *Udžbeničkom standardu*,¹⁰ udžbenici trebaju biti napisani u skladu s *Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011.),¹¹ u kojem su određeni zadaci i ciljevi pojedinih predmetnih područja i nastavnih ciklusa, s *Nastavnim programom za gimnazije* (1994.),¹² koji određuje obavezne nastavne cjeline koje se trebaju obraditi unutar jedne akademske godine i *Zakonom o udžbenicima za osnovnu i srednju školu* (2010., dalje *Zakon o udžbenicima*).¹³ Uz zakonske propise, udžbenik treba biti vizualno i grafički privlačan učenicima, sadržajno

⁹ Usp. Mirjana Tomašević Dančević, *Treba li na početku 21. stoljeća udžbenik likovne kulture?*, *Uloga udžbenika likovne kulture u vremenu dominacije vizualne kulture*, 2004. Dostupno na mrežnoj stranici: http://www.hrv-insea.hr/tekstovi/HRV_InSEA_21_stoljeca.pdf (posjećena 5.8.2014.)

¹⁰ Usp. *Udžbenički standard* [dalje *Udžbenički standard*]. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2013. Dostupno na mrežnoj stranici file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Udzbenicki_standard.pdf (posjećena 8.9.2014.)

¹¹ Usp. *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* [dalje *NOK*], Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2011. Dostupno na mrežnoj stranici <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=18247> (posjećena 24.7.2014.)

¹² Usp. *Nastavni program za gimnazije* [dalje *Nastavni program za gimnazije*], Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete, 1994. Dostupno na mrežnoj stranici http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/likovni.pdf (posjećena 30.7.2014.)

¹³ Usp. *Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu* [dalje *Zakon o udžbenicima*] (Članak 2) u: Narodne novine, br. 27., Zagreb, 2010. Dostupno na mrežnoj stranici http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_03_27_644.html (posjećena 24.7.2014.)

zanimljiv i primjeren dobi učenika, kako bi poticao učenike na istraživanje predmetnih tema i olakšao učenje.

Tema ovoga diplomskoga rada je komparativna analiza udžbenika iz *Likovne umjetnosti* za prvi razred srednje škole, a objedinjuje dva područja mojih interesa, pedagogiju i povijest umjetnosti. Diplomski rad započinje predstavljanjem zahtjeva *Udžbeničkog standarda* za izradu udžbenika, prema kojima će se kasnije, prvo pojedinačno, a zatim komparativno, analizirati odobreni udžbenici iz *Likovne umjetnosti* za školsku godinu 2014./15.¹⁴ Analizom pojedinih nastavnih cjelina, odabranih prema nastavnim sadržajima *Nastavnog programa za gimnazije* iz *Likovne umjetnosti*, detaljnije ću prikazati razlike među metodičkim pristupima, organizaciji sadržaja i izboru reprodukcija u odobrenim udžbenicima. *Likovna umjetnost* jedan je od predmeta koji učenici mogu polagati na državnoj maturi pa je zanimljivo provjeriti u kojoj mjeri sadržaji udžbenika odgovaraju *Ispitnom katalogu za državnu maturu*¹⁵ i pripremaju li učenike za ispit na državnoj maturi. Cilj rada je komparativnom analizom ispitati prilagođenost i uporabnost ovih udžbenika u nastavi, vidjeti u kojoj mjeri slijede propise *Udžbeničkog standarda*, jesu li u skladu s ciljevima i zadacima *Nacionalnog okvirnog kurikulum*a te slijede li plan i program nastave.¹⁶

¹⁴ Katalog obveznih udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava za osnovnu školu, gimnazije i srednje strukovne škole od školske godine 2014./2015. Dostupno na mrežnoj stranici: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=13199> (posjećena 8.9.2014)

¹⁵ Usp. *Ispitni katalog za državnu maturu u školskoj godini 2013./2014* [dalje *Ispitni katalog*]. Likovna umjetnost. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, 2013.

¹⁶ Zbog tehničkih razloga, budući da su u rujnu 2014. godine tiskana nova izdanja odobrenih udžbenika, a ovaj pisani rad je tada bio u završnoj fazi izrade, u ovom radu nisu analizirana najnovija izdanja odobrenih udžbenika iz *Likovne umjetnosti* za školsku godinu 2014./15., nego najrecentnija dostupna.

2. Udžbenički standard

Udžbenik je »knjiga koja u skladu s nastavnim programom obrađuje građu nekog nastavnog predmeta na bilo kojoj razini nastave, od osnovnih do specijalnih škola i fakulteta.«¹⁷ U nastavnome procesu udžbenik predstavlja »jedan od izvora znanja za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva utvrđenih nacionalnim i predmetnim kurikulumom.«¹⁸ Udžbenike odobrava Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta na temelju procjene nadležnih državnih institucija i stručnjaka, u skladu s propisanim pravilima te prema načelima Ustava Republike Hrvatske i *Nacionalnog okvirnog kurikuluma*. Kvaliteta nastave uvelike ovisi o kvaliteti udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava koji brojnim učenicima predstavljaju glavni izvor znanja te su jedno od najvažnijih i najčešće korištenih metodičko-didaktičkih sredstava za učenje i poučavanje. Zbog važne uloge udžbenika u nastavnom procesu, udžbenici koji se koriste u školama trebaju ispunjavati određene zahtjeve i pratiti određena načela. Detaljnija analiza i postavljanje zahtjeva i standarda za izradu udžbenika u Hrvatskoj započinje predstavljanjem *Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu* 2001. godine, koji postaje temelj za izradu *Udžbeničkog standarda*. Prvi *Udžbenički standard* napisan je 2003. godine, a najnovije izdanje stupilo je na snagu 2013. godine.

Prema *Zakonu o udžbenicima*, *Udžbenički standard* je »podzakonski akt koji donosi ministar nadležan za obrazovanje kojim se utvrđuju znanstveni, pedagoški, psihološki, didaktičko-metodički, etički, jezični, likovno-grafički i tehnički zahtjevi i standardi za izradu udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava kao vrsta i oblik, odnosno oblici u kojima udžbenici i dopunska nastavna sredstva mogu biti izdana (tiskano izdanje, elektronički oblik ili komplet viševrstne građe)«,¹⁹ odnosno, u njemu su objedinjeni propisi kojima se utvrđuju standardi i zahtjevi izrade udžbenika u Hrvatskoj. Dakle, cilj *Udžbeničkog standarda* jest odrediti kriterije i parametre prema kojima će se određivati svojevrsna kvaliteta i standardiziranost udžbenika u Hrvatskoj.

¹⁷ Antun Vujić, *Udžbenik* u: AA. VV. *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga*, (gl. ur.) Antun Vujić. Zagreb: PRI LEKSIS d.o.o, Večernji list d.d, 2007., str. 120.

¹⁸ *Zakon o udžbenicima*, 2010., str. 1.

¹⁹ Isto.

2.1. Standardi i zahtjevi za izradu udžbenika

Kao što je već navedeno, da bi udžbenici bili odobreni od strane nadležnog ministarstva oni trebaju odgovarati stavkama propisanim *Udžbeničkim standardom*, a to su sljedeći standardi i zahtjevi: znanstveni, pedagoški i psihološki, didaktički i metodički, etički, jezični, likovno-grafički i tehnički.

Prema znanstvenim zahtjevima *Udžbeničkog standarda* sadržaj udžbenika treba biti temeljen na općeprihvaćenim znanstvenim teorijama i činjenicama te na suvremenim znanstvenim spoznajama odgoja i obrazovanja, učenja i poučavanja.²⁰ Ovi zahtjevi podrazumijevaju korištenje suvremenih znanstvenih spoznaja i pojava te suvremenih nastavnih metoda, tehnika učenja i poučavanja prilikom izrade udžbenika. Suvremene znanstvene spoznaje odgoja i obrazovanja odnose se na promjenu nastavne dinamike gdje su jednosmjerna, frontalna predavanja zamijenjena interaktivnom nastavom usmjerenom prema učenicima i njihovim potrebama, uz vodstvo i savjete nastavnika. U skladu s time, udžbenici trebaju poticati učenike na samostalno istraživanje i propitivanje tema i sadržaja predstavljenih u udžbeniku.

Etički zahtjevi za izradu udžbenika odnose se na promicanje temeljnih nacionalnih vrijednosti, na čuvanje i razvijanje nacionalne, duhovne, materijalne i prirodne baštine Hrvatske. Prema etičkim zahtjevima udžbenici trebaju biti napisani prema načelima demokracije, vladavine prava i domoljublja.²¹

Pod jezične zahtjeve podrazumijeva se da je udžbenik napisan hrvatskim standardnim jezikom, u skladu s hrvatskim pravopisom, na način da omogućava učenicima ovladavanje hrvatskim standardnim jezikom, a da su sadržaji udžbenika pritom prilagođeni predznanju i spoznajnim sposobnostima učenika, razumljivi i čitljivi te da obogaćuju rječnik i poboljšavaju jezične sposobnosti učenika.²²

Pedagoški i psihološki zahtjevi propisani *Udžbeničkim standardom* podrazumijevaju usklađenost udžbenika s nacionalnim i predmetnim kurikulumom te odobrenim planom i programom. Kako bi udžbenik zadovoljio pedagoške i psihološke zahtjeve potrebno je da »pridonosi stjecanju funkcionalnog znanja, razvijanju učenikovih sposobnosti i mogućnosti, potiče aktivno učenje, omogućuje primjenu različitih strategija učenja i poučavanja i razvoj

²⁰ Usp. *Udžbenički standard*, 2013., str. 1.

²¹ Usp. Isto. str. 2.

²² Usp. Isto. str. 3.

kritičkog mišljenja.«²³ Udžbenici trebaju biti primjereni učenikovoj dobi i predznanju, a svojim sadržajem i zadacima poticati, odnosno motivirati učenika na samostalno učenje te upućivati na primjenu različitih strategija učenja i proučavanja. Razvoj kritičkog mišljenja, motiviranje i osamostaljivanje učenika za samostalan rad i istraživanje samo su neki od zadataka suvremene pedagoške prakse.

Pod didaktičko-metodičkim standardima i zahtjevima podrazumijeva se usklađenost udžbenika s *Nacionalnim kurikulumom*, propisanim ciljevima i načelima kojima se ostvaruju odgovarajući obrazovno-odgojni zadaci pripadajućega nastavnoga predmeta.²⁴ Udžbenici trebaju biti u skladu s najnovijim spoznajama i znanstvenim dostignućima matične znanosti te u skladu sa suvremenim nastavnim metodama. Suvremene nastavne metode podrazumijevaju veću aktivnost i uključenost učenika u nastavni proces, korištenje suvremenih nastavnih pomagala koja obuhvaćaju razne audio-vizualne tehnike izvođenja nastave, projektnu nastavu, rješavanje problemskih zadataka, rad u grupama te fleksibilno i promjenjivo okruženje. Sadržaji i tematske cjeline udžbenika trebaju biti povezane s ostalim nastavnim predmetima te pratiti nastavni program. Interdisciplinarnost i povećanje korelacije među nastavnim predmetima omogućuju učenicima lakše razumijevanje školskog gradiva te povezivanje cjelokupnog odgojno-obrazovnog sadržaja u jednu cjelinu. Sadržaj odobrenih udžbenika treba jasno ukazivati što učenici trebaju naučiti, razlikovati obavezne i izborne sadržaje te upućivati na druge izvore znanja, motivirajući i potičući učenike na produbljivanje i proširivanje znanja određenog nastavnog predmeta. Sadržaj udžbenika treba biti podijeljen na dijelove, cjeline, poglavlja i nastavne jedinice te usklađen sa satnicom nastavnoga predmeta. Novi pojmovi trebaju biti jasno istaknuti, a njihov broj treba odgovarati razvojnoj dobi učenika te njihovim kognitivnim sposobnostima. Suvremene nastavne metode potiču na individualiziran pristup učenicima, u skladu s učenikovim mogućnostima i sposobnostima, pa u skladu s time, *Udžbenički standard* propisuje da udžbenik treba poštovati »postojanje razlika među učenicima tako da nudi sadržaje za dvije do tri razine znanja, razlikujući ih prema stupnju složenosti.«²⁵ Uz osnovni tekst, udžbenici moraju sadržavati predgovor, sadržaj te kazalo imena i pojmova u udžbenicima za više razrede osnovnih škola te srednje škole. Sadržaji koji prate tekst udžbenika (slike, fotografije, karte, grafikoni i drugo), a pomažu kod vizualizacije sadržaja, trebaju biti primjereni dobi učenika, funkcionalni i točni.

²³ *Udžbenički standard*, 2013., str. 1.

²⁴ Usp. Isto, str. 2.

²⁵ Isto, str. 2.

Odabir, količina, veličina i kvaliteta ilustracija i vizualno-grafičkih rješenja izrazito je važna prilikom kreiranja udžbenika iz *Likovne umjetnosti*. Likovno-grafička opremljenost udžbenika mora biti u skladu s etičkim zahtjevima *Udžbeničkog standarda*. Ilustracije u udžbeniku trebaju biti točne, funkcionalne, imati jasnu ulogu te biti primjerene razvojnoj dobi učenika. Ilustracije i likovno-grafička rješenja udžbenika trebaju biti visoke kvalitete, pridonositi razumijevanju teksta i usklađene sa sadržajem, smještene na istoj stranici kao i tekst na koji se odnose.²⁶ U skladu s etičkim zahtjevima prednost u odabiru ilustracija daje se domaćim autorima, djelima iz domaće kulturne baštine, a zatim iz svjetske kulturne baštine.²⁷ Ilustracije i likovno-grafički sadržaji trebaju biti potpisani i po potrebi objašnjeni i opisani dodatnim tekstom, a pojedina djela zaštićena autorskim pravima trebaju biti potpisana autorom i izvorom.

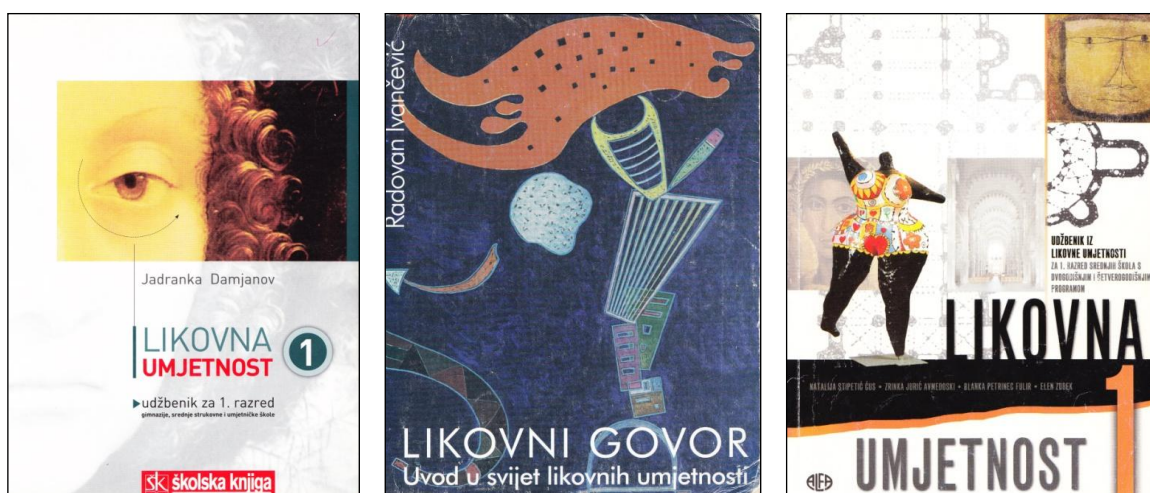
Navedeni standardi i zahtjevi za izradu udžbenika popraćeni su tehničkim zahtjevima vezanim uz format i broj svezaka udžbenika, pismo, trajnost, tisak i uvez te popratne sadržaje udžbenika. Format odobrenih udžbenika je izveden i proširen oblik formata B5, tip pisma (font) je čitljiv i grafički jasan, a veličina fonta 11-13 tipografskih točaka za osnovni tekst i 9-11 tipografskih točaka za opise likovnih priloga, nacрта i ilustracija, što odgovara pravilima tiskanja udžbenika za više razrede osnovne škole i srednje škole. Udžbenici moraju biti objavljeni u jednom svesku i namijenjeni višegodišnjoj uporabi, bez dijelova koji traže upisivanje odgovora i rješavanje zadataka u udžbeniku.

²⁶ Usp. *Udžbenički standard*, 2013., str. 3.

²⁷ Ovaj uvjet etičkih zahtjeva teže je zadovoljiti jer nacionalna povijest umjetnosti predstavlja samo dio segmenta opće povijesti umjetnosti koji se sadržajno obrađuje u većoj mjeri.

3. Analiza odobrenih udžbenika iz *Likovne umjetnosti* za prvi razred srednje škole

U diplomskome radu analizirat ću odobrene udžbenike iz predmeta *Likovna umjetnost* za školsku godinu 2014./15., a to su: *Likovna umjetnost: Udžbenik za 1. razred gimnazije, srednje škole i umjetničke škole* (2006.) Jadranka Damjanov,²⁸ *Likovna umjetnost: Udžbenik iz likovne umjetnosti za 1. razred srednjih škola s dvogodišnjim i četverogodišnjim programom* (2009.) autorica Natalije Stipetić Ćus, Zrinke Jurić Avmedoski, Branke Petric Fulir te Elen Zubek²⁹ i *Likovni govor: Uvod u svijet likovnih umjetnosti* (2006.) Radovana Ivančevića [sl. 1].³⁰

Slika 1. Naslovne stranice odobrenih udžbenika za prvi razred iz predmeta *Likovna umjetnost* u školskoj godini 2014./15.

Spomenute udžbenike analizirat ću u skladu s propisanim zakonskim dokumentima i zahtjevima. Većina dokumenata korištenih kod analize udžbenika novijeg je izdanja, pa je važno naglasiti kako se očekuju odstupanja od zahtjeva i propisa s obzirom da su svi udžbenici napisani prije izdavanja važećeg *Udžbeničkog standarda* iz 2013. godine, *NOK-a* (2011.) i *Ispitnog kataloga za državnu maturu u školskoj godini 2013./2014* iz *Likovne umjetnosti*, ali bi ipak trebali biti sadržajno usklađeni s *Nastavnim programom za gimnazije* donesenim 1994. godine. Prilagodbe novijih izdanja udžbenika Jadranke Damjanov i

²⁸ Usp. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost 1. Udžbenik za 1. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole*. Zagreb: Školska knjiga, 2006. [1971.]

²⁹ Usp. Natalija Stipetić Ćus, Zrinka Jurić Avmedoski, Blanka Petrinec Fulir, Elen Zubek, *Likovna umjetnost, Udžbenik iz Likovne umjetnosti za 1. razred srednjih škola s dvogodišnjim i četverogodišnjim programom*, Zagreb: Alfa d.o.o., 2009.

³⁰ Usp. Radovan Ivančević, *Likovni govor, Uvod u svijet likovnih umjetnosti*. Zagreb: Profil, 2006. [1997.]

Radovana Ivančevića *Udžbeničkom standardu* iz 2003. godine najviše su vidljive u njihovoj tehničkoj i vizualnoj prilagođenosti.³¹

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (dalje *NOK*) predstavlja »temeljni dokument koji određuje sve bitne sastavnice odgojno-obrazovnog sustava od predškolske razine pa do završetka srednjoškolskoga odgoja i obrazovanja«. ³² *NOK* definira odgojno-obrazovne ciljeve, načela odgojno-obrazovnih područja, opisuje očekivana obrazovna postignuća učenika na kraju svakog ciklusa, sustav vrednovanja postignuća i kompetencija koja učenik treba usvojiti kod svakog nastavnog predmeta. Uz općenite odgojno-obrazovne zadatke i ciljeve, *NOK* nudi detaljniji opis zadataka i ciljeva za sva odgojno-obrazovna područja općeg-obaveznog i srednjoškolskoga obrazovanja, u koje ubrajamo i umjetničko područje. U umjetničko odgojno-obrazovno područje *NOK* ubraja *Vizualne umjetnosti i dizajn*, koje ću detaljnije proučiti i usporediti sa sadržajem udžbenika prilikom same analize. Četvrti ciklus umjetničkog područja odgojno-obrazovnih ciljeva i zadataka iz *Vizualne umjetnosti i dizajna* u *Nacionalnom okvirnom kurikulumu* odnosi se na gimnazijske dvogodišnje i četverogodišnje programe. Od učenika se očekuje da na kraju ovoga obrazovnog ciklusa iz predmeta i nastave *Likovne umjetnosti* stekne sljedeće kompetencije: opažanje, doživljavanje i imenovanje vizualnih elemenata i kompozicijskih odnosa te osobina umjetničkoga stila; razvijanje vještina i ovladavanje likovnim tehnikama; stvaranje i izražavanje vizualnim jezikom; promišljanje likovnih umjetnosti i dizajna i vrjednovanje likovnih učeničkih radova; komunikacija i socijalizacija vizualnom umjetnošću, dizajnom i likovnim stvaralaštvom.³³ Kompetencije učenici usvajaju tijekom godina te su primjenjive i vezane uz cjelokupan plan i program nastave iz *Likovne umjetnosti* u srednjim školama. Neki od zadataka u *NOK-u* koji se odnose na sadržaje iz predmeta *Likovne umjetnosti* za prvi razred srednje škole su: uočavanje, opisivanje i usporedba likovnih elemenata i kompozicijskih odnosa na likovnim djelima, skulpturama, na arhitekturi i u urbanizmu, analiza i opis likovnih djela, određivanje određenih elemenata i kompozicijskih odnosa crtežom i izražavanje pozitivnih stavova o vizualnoj umjetnosti.³⁴

Nastavni program za gimnazije je dokument kojim se propisuju sadržaji, odnosno tematske jedinice, koje je potrebno obraditi u jednoj školskoj godini kroz cjelokupno

³¹ Konzultirana ranija izdanja su udžbenik Jadranke Damjanov iz 1981. godine i udžbenik Radovana Ivančevića iz 1997. godine. U ovom radu, kako je navedeno, analizirana su izdanja ovih udžbenika iz 2006. godine.

³² *NOK*, 2011., str. 11.

³³ Usp. *NOK*, 2011., str. 242-245.

³⁴ Usp. *NOK*, 2011., str. 243-244.

srednjoškolsko obrazovanje, odnosno kroz broj godina predviđen za obradu nastavnog sadržaja u određenom predmetu. Njime su također propisane zadaće predmeta *Likovne umjetnosti* i didaktičke upute (smjernice) za nastavnike. Zadaća predmeta *Likovne umjetnosti* za prvi razred srednje škole jest upoznavanje učenika s osnovnim pojmovima vezanim uz likovnu umjetnost, vrste likovne umjetnosti i analizu likovnih djela. Neke od zadaća propisane programom koje se odnose na prvi razred nastave *Likovne umjetnosti* su: »razvijati učenikove mogućnosti da dožive umjetnička djela«, »uzdizati likovnu kulturu kao dio opće kulture«, »uključivati učenike u pozitivno djelovanje glede likovne kulture i razine likovnosti u svojoj okolini«. ³⁵ Ove zadaće su u skladu s ciljevima i zadacima *Nastavnog okvirnog kurikuluma*. Sadržaji koji su propisani za dvogodišnji i četverogodišnji program predmeta *Likovne umjetnosti* su redom: Pojedinaac i okolina; Predmet; Fotografija: svjetlost; Fotografija: prostor u plohi; Fotografija: »odlučni trenutak«; Film: vrijeme u plohi; Crtež: linija; Slikarstvo: oblikovanje plohe, odnos tehnike i izražajnih sredstava; Slikarstvo: boja; Slikarstvo: prostor u plohi; Slikarstvo: ikonografija i ikonologija; Skulptura: oblikovanje mase i prostor; Skulptura: površina i boja; Skulptura: odnos materijala i oblika; Skulptura: namjene, materijali i konstrukcije, tipovi građevina, odnos mase i prostora; Arhitektura: stanovanje; Odnos između arhitekture, skulpture i slike; Urbanizam; Svijet u kojem živimo; Komunikacija: mnogoosjetilno doživljavanje svijeta. ³⁶ Ovih dvadeset tema u programu nije detaljno opisano i objašnjeno, već u uputama stoji kako nastavnik sam odlučuje o redoslijedu tema i odabiru likovnih primjera (koji nisu propisani za prvi razred), ali da je važno da se obrade sve propisane tematske jedinice uz suvislost i logičnost redoslijeda sadržaja. S obzirom da je *Nastavni plan za gimnazije* napisan prije dvadeset godina, nedostaju mu smjernice za nastavnike koje uključuju suvremena nastavna sredstva (nove tehnologije) i potrebno je osuvremenjivanje sadržaja suvremenom umjetnosti, vizualnim medijima i kulturom. *Nastavnim programom za gimnazije iz Likovne umjetnosti* ističe se važnost interdisciplinarnosti sadržaja, a predloženi su i primjeri pomoću koji nastavnici mogu međusobno povezati različite školske predmete s temama likovnih umjetnosti – primjerice, proporcije s nastavom matematike, materijale likovnih umjetnosti s kemijom, strane kulture s geografijom, i drugo. ³⁷ Razlikovanje obaveznih i izbornih sadržaja te poticanje individualiziranog načina učenja i poučavanja (prema učenikovim sposobnostima), samo su neke od karakteristika suvremene nastave, koju bi trebala pratiti i odobrena nastavna sredstva.

³⁵ *Nastavni program za gimnazije*, 1994., str. 1.

³⁶ Isto.

³⁷ Usp. Isto, str. 3.

Programom je predloženo da se dvadeset sadržajnih jedinica odradi u dvadeset školskih sati, dok je ostalih petnaest sati predviđeno za utvrđivanje i sistematiziranje gradiva te provjeru znanja (usmena i pismena provjera).

Predmet *Likovna umjetnost* jedan je od izbornih predmeta na državnoj maturi. *Ispitni katalog za državnu maturu iz Likovne umjetnosti* je dokument u kojem su opisani sadržaji i objašnjeni i objavljeni primjeri zadataka koji će se ispitivati na državnoj maturi iz ovoga predmeta u određenoj školskoj godini.³⁸ Ispitni katalog opisuje ispitna područja iz likovne umjetnosti, daje konkretne opise onoga što se treba znati, razumjeti i naučiti, pojašnjava strukturu ispita na državnoj maturi i daje primjere zadataka. Ono što je konkretno povezano s temom ovoga diplomskoga rada su obrazovni ishodi vezani uz sadržaj predmeta *Likovna umjetnost* u prvom razredu, koje pristupnik treba naučiti tijekom srednjoškolskoga obrazovanja. Neki od primjera obrazovnih ishoda koji se odnose na teme prvoga razreda su: »prepoznati i razlikovati funkcije, tradicionalne i modrene materijale i elemente konstrukcija u arhitekturi«, »razlikovati vrijednosti boja i njihove odnose«, »prepoznati i imenovati skulpturu izvedenu tradicionalnim kiparskim tehnikama«.³⁹ Sadržaj koji se ispituje na državnoj maturi treba biti usklađen sa sadržajem udžbenika, a odobreni udžbenici sredstvo pomoću kojih učenici mogu postići navedene obrazovne ishode.

3.1. Udžbenik *Likovna umjetnost* Jadranke Damjanov

Udžbenik *Likovna umjetnost* Jadranke Damjanov u upotrebi je već dugi niz godina. Prvo izdanje udžbenika tiskano je 1971. godine, dok je posljednje izdanje izašlo ove godine (2014.) kao trideset i četvrto izdanje udžbenika.⁴⁰ Izdanje udžbenika iz 2006. godine, analizirano u ovom diplomskom radu, vizualno je i grafički obnovljeno u odnosu na starija izdanja udžbenika,⁴¹ povećana je kvaliteta reprodukcija, sadržaj je preglednije organiziran i privlačniji učenicima. Iako su nova izdanja udžbenika modernizirana, nisu vidljive veće promjene u vezi sadržaja i likovnih primjera korištenih u usporedbi sa starijim izdanjima.

³⁸ Usp. *Ispitni katalog*, 2013., str. 5.

³⁹ Isto, str. 6.

⁴⁰ Izdanje udžbenika iz 2014. godine nije bilo tiskano i dostupno za vrijeme pisanja ovog diplomskog rada. Prethodno izdanje udžbenika iz 2013. godine konzultirano je i uspoređeno s izdanjem iz 2006. godine te je ustanovljeno da su promjene između dva izdanja minimalne i ne utječu na rezultat i komentare kod analize udžbenika pa je kod analize korišteno dostupnije izdanje udžbenika iz 2006. godine.

⁴¹ Za usporedbu prvog izdanja udžbenika i novijeg izmijenjenog izdanja, kako bi se uočile i usporedile promjene sadržaja i organizacije udžbenika, korišten je udžbenik tiskan 1981. godine. Usp. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost*, I. dio. Zagreb: Školska knjiga, 1981.

Sama autorica u predgovoru naglašava da su izmjene teksta u ovom izdanju minimalne, da su osuvremenjeni neki termini, ali da su pristup i najveći broj djela u udžbeniku ostali isti.⁴² Za razliku od prethodnih izdanja, novije izdanje udžbenika je mekog uveza što odgovara zahtjevima *Udžbeničkog standarda*. Udžbenik je rađen za gimnazije (za dvogodišnji i četverogodišnji nastavni program *Likovne umjetnosti*), srednje strukovne i umjetničke škole. Analizirajući sadržaj u razmatranome udžbeniku, vidljivo je da nedostaju pojedine nastavne cjeline propisane *Nastavnim programom* iz 1994. godine. Udžbenik detaljno i široko obrađuje osnovne pojmove iz područja slikarstva, skulpture, arhitekture i urbanizma, a zanemaruje sadržaje *Pojedinac i okolina*, *Predmet*, *Fotografija*, *Film* koji su uvršteni u dvogodišnje i četverogodišnje programe nastave *Likovne umjetnosti*,⁴³ što predstavlja veliki previd kod kreiranja udžbenika i sadržaja, s obzirom da učenici ostaju zakinuti za četiri nastavne cjeline propisane obaveznim nastavnim programom. Izostavljene nastavne cjeline nalaze se i u *Ispitnom katalogu za državnu maturu iz Likovne umjetnosti*, u vidu određenih obrazovnih ishoda, pojmova i primjera umjetničkih djela koje učenik treba znati na kraju srednjoškolskoga obrazovanja.

Udžbenik ispunjava tehničke standarde i zahtjeve koji se odnose na veličinu fonta, format i broj svezaka udžbenika te je namijenjen za višegodišnju uporabu. U skladu s *Udžbeničkom standardom*, uz osnovni tekst, udžbenik sadrži predgovor u kojem autorica objašnjava koncepciju udžbenika na učenicima razumljiv način, zatim sadržaj, prema kojem je vidljivo da je udžbenik podijeljen u cjeline, poglavlja i nastavne jedinice te na kraju pojmovnik, odnosno, *Popis manje poznatih stranih izraza i naziva*, obavezan kod svakog udžbenika za učenike viših razreda osnovne škole i srednjih škola. Udžbenik je napisan razumljivo i primjeren je za učenike prvoga razreda srednje škole. Teze, činjenice i sadržaji znanstveno su provjereni, što odgovara znanstvenim zahtjevima *Udžbeničkog standarda*.

Ključne riječi i pojmove autorica objašnjava uz vizualni materijal, zbog čega često tekst udžbenika nije protočan, nego ostavlja dojam ispresijecanosti i nepovezanosti. Prema *Udžbeničkom standardu* važno je da slike prate sadržaj, a za udžbenik autorice Damjanov, koja sama kaže kako je »slika (reprodukcija umjetničkog djela) glavni organizator teksta«,⁴⁴ mogli bismo reći da je ovaj uvjet zadovoljen. Često se stječe dojam da povezanost teksta i njegovog sadržaja isključivo uz likovna djela utječu na čitljivost i razumijevanje teksta, a definicije novih pojmova, kojih ima mnogo, nalaze se na kraju udžbenika u *Popisu manje*

⁴² Usp. Jadranka Damjanov, *nav. dj.*, 2006., str. 10.

⁴³ *Nastavni program za gimnazije*, 1994.

⁴⁴ Jadranka Damjanov, *nav. dj.*, 2006., str. 7.

poznatih stranih izraza i naziva. Gotovo svaki paragraf udžbenika sadrži novi pojam, a pojmovi su objašnjeni uz analizu reprodukcija. Ključne riječi jasno su istaknute u tekstu.

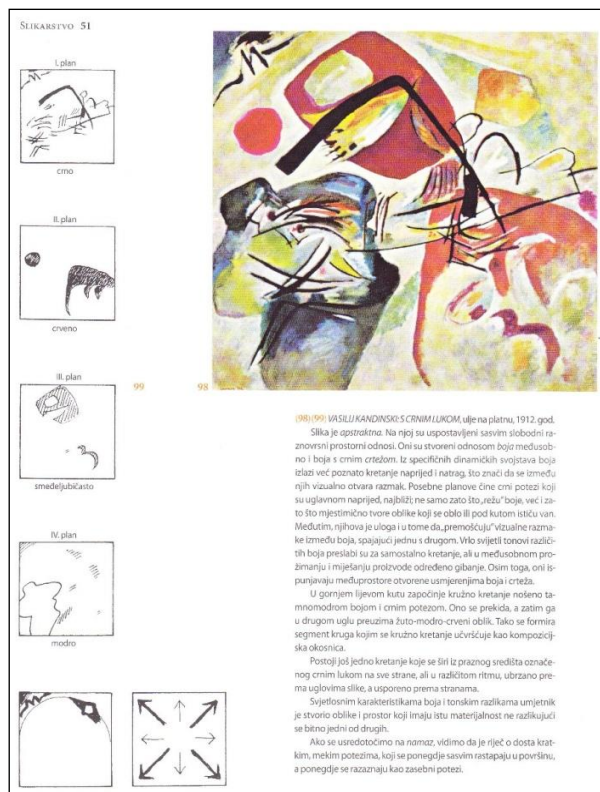
Na kraju većih nastavnih cjelina nalaze se *Pitanja i zadaci*,⁴⁵ koji bi trebali poticati učenike na samostalno učenje, motivirati ih za nastavni predmet i daljnje istraživanje tema iz likovne umjetnosti. *Pitanja i zadaci* u ovom udžbeniku ostali su nepromijenjeni od prvog izdanja udžbenika, a gotovo svi traže opisna rješenja (pisanje sastavaka, analiza i usporedba djela), čija rješenja učenik ne može pronaći u prethodno odrađenom poglavlju. Teško je zamisliti učenika koji će se samostalno odlučiti na rješavanje ovih pitanja i zadataka. Ovako formirana pitanja i zadaci mogu svoje mjesto pronaći na nastavnom satu, kao dio projektne, problemske nastave ili školske zadaće, koje potiču na produbljivanje i proširivanje znanja i osuvremenjuju nastavu, ali isključivo prema uputi i zahtjevu predmetnoga nastavnika, a ne samomotivaciji učenika. Neki od primjera zadataka koji su primjereniji rješavanju na satu ili mogu poslužiti kao domaća zadaća su zadaci vezani uz analize djela, poput zadatka »Analiziraj odnos privida prostora i mase na slikama Uccella i Pontorma.«, ili uz usporedbu kompozicija, poput zadatka »Usporedi kompoziciju El Grecove i Leonardove slike.«⁴⁶ Ovako napisani zadaci i njihova rješenja provjerava učitelj pa zaključujem da nisu osmišljeni kao zadaci za samoprovjeru znanja kod učenika.

Autorica u udžbeniku, uz analize likovnih djela, skulptura i arhitekture, na primjerima kvalitetnih reprodukcija, prilaže i shematske prikaze djela i ilustracije koje prikazuju osnovne likovne elemente i elemente kompozicije prema kojima je potrebno analizirati i promatrati likovno djelo. Primjer analize likovnog djela uz pomoć autoričinih ilustracija je analiza apstraktne slike Vasilija Kandinskog (Moskva, 1866. – Neuilly-sur-Seine, 1944.) *S crnim lukom* (1912.), koje olakšavaju učenicima shvaćanje apstraktnog slikarstva i načina na koji se apstraktna slika može analizirati [sl. 2]. Tekstualni sadržaj udžbenika podređen je isključivo odabranim likovnim djelima i njihovoj analizi, zato što autorica obrađuje nove pojmove pomoću analize reprodukcija pa su ilustracije i grafičko-tehnička oprema udžbenika u potpunosti usklađeni s tekстом. Podaci o autoru i djelu ne nalaze se uz samu reprodukciju, već su smješteni unutar teksta pa je ponekad nejasno na koji se vizualni objekt odnosi sadržaj teksta te koji je autor djela, kao na primjeru nastavne cjeline *Faktura*⁴⁷ [sl. 3].

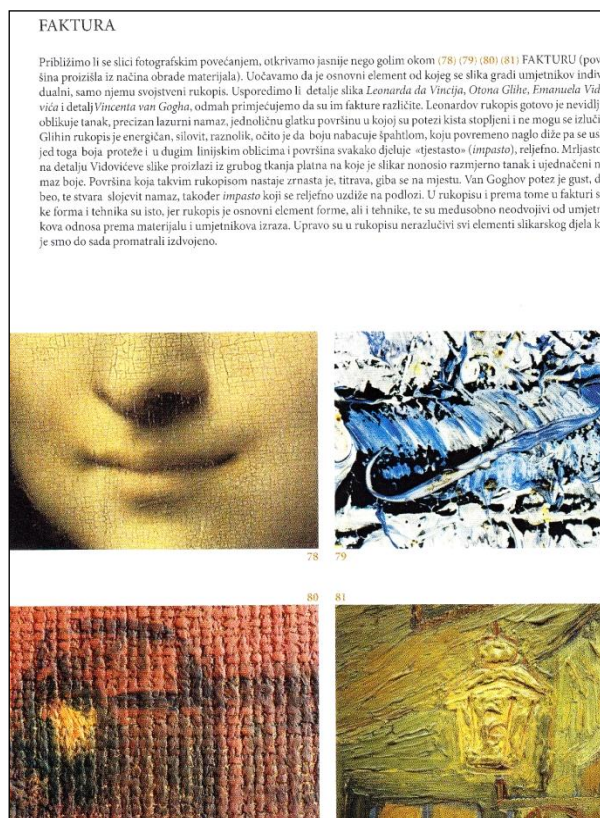
⁴⁵ Usp. Isto, str. 52., 86., 138.

⁴⁶ Jadranka Damjanov, *nav. dj.*, 2006., str. 52. Odabrani primjeri zadataka su smješteni nakon nastavne cjeline *Slikarstvo*.

⁴⁷ Usp. Jadranka Damjanov, *nav. dj.*, 2006., str. 44.

Slika 2. Primjer ilustracija Jadranke Damjanov u poglavlju *Analize* (cjelina *Slikarstvo*) u njezinom udžbeniku (2006.), str. 51.

Slika 3. Poglavlje *Faktura* u udžbeniku Jadranke Damjanov (2006.), str. 44.

Naime, iako se autori reproduciranih djela (detalja) spominju kod objašnjavanja pojma fakture, nejasno je koja se vrsta fakture u tekstu odnosi na koju reprodukciju. S obzirom da je autorica reprodukcijama likovnih djela željela prikazati različite fakture i opisuje ih u samom tekstu spominjući i autore, važno je da su legende reprodukcija pravilno označene. Detalji djela označeni su brojevima koji se nalaze uz reprodukcije i u tekstu, ali često se unutar teksta nalaze na početku paragrafa, nepovezani s autorom. Kvaliteta reprodukcija i detalja likovnih djela zadovoljavajuća je na gotovo svim primjerima. Primjer jedne od fotografija izvrsne kvalitete jest reprodukcija *Rajskih vrata* (1452.) krstionice u Firenci Lorenza Ghibertija (Firenca, 1378.– Firenca, 1455.),⁴⁸ dok primjer neopravdano slabije kvalitete fotografije možemo naći kod reprodukcije unutrašnjosti rimskog Panteona (oko 27. godine pr. Kr.).⁴⁹ Reprodukije udžbenika su velikih dimenzija te zauzimaju mnogo veću površinu stranica od tekstualnog dijela. Takva organizacija reprodukcija i teksta u udžbeniku dodatno naglašava važnost promatranja i proučavanja umjetničkih djela, sastavnog dijela nastave *Likovne umjetnosti*, koja je ponekad zanemarena zbog male satnice i velike količine sadržaja (novih pojmova, umjetnika, umjetničkih djela, povijesnih činjenica) koje je potrebno obraditi unutar školske godine. Boja prikazanih reprodukcija, koliko se može procijeniti, odgovara boji originala.

Primjeri odabranih reprodukcija u skladu su s primjerima *Ispitnog kataloga za državnu maturu u školskoj godini 2013./14.*, jer iako su u udžbeniku korišteni drukčiji primjeri umjetničkih djela, ona ispunjavanju iste obrazovne ishode i zadatke koje *Ispitni katalog* propisuje. Kod nastavnih cjelina *Skulptura* i *Arhitektura*, pojedina djela su prikazana pomoću više reprodukcija, što omogućava bolje shvaćanje okoline u kojoj se umjetničko djelo nalazi, utjecaja koji umjetničko djelo ima na okolinu te na koji način ju mijenja i obogaćuje. J. Damjanov koristi fotografije, tlocrte, shematske prikaze djela i različite vizure kako bi se učenicima olakšala i omogućila kvalitetnija i opsežnija analiza umjetničkog djela.

Autorica koristi mnogo primjera iz hrvatske kulturne baštine, ali prevladavaju primjeri svjetskih djela likovne umjetnosti, slika, skulpture i arhitekture. Iako dominiraju djela stranih autora, smatram da su domaći autori u udžbeniku zastupljeni u dovoljnoj mjeri. Udžbenik ne razlikuje obavezne i druge vrste sadržaja, kao što je propisano *Udžbeničkim standardom*. Ne postoji više razina znanja, organiziranih prema stupnju složenosti, kako bi se sadržaj udžbenika mogao prilagoditi znanju, sposobnosti i kognitivnoj mogućnosti svakoga učenika.

⁴⁸ Usp. Jadranka Damjanov, *nav. dj.*, 2006., str. 80-81.

⁴⁹ Usp. Isto, str. 103.

3.2. Udžbenik *Likovni govor* Radovana Ivančevića

Udžbenik Radovana Ivančevića *Likovni govor: Uvod u svijet likovnih umjetnosti* ostao je nepromijenjen od prvog izdanja 1997. godine. Svojevrsna *bezvremenost* ovog udžbenika mnogo govori o stručnosti i iskustvu autora u području metodike rada nastave *Likovne umjetnosti*. Profesor Ivančević je specifičnom metodikom rada i stilom pisanja udžbenika osuvremenio nastavu predmeta *Likovne umjetnosti*, tijekom dugogodišnje karijere snimio je brojne dokumentarne filmove i animirane element-filmove kako bi zainteresirao mlade ljude i približio im svijet likovnih umjetnost putem novih medija (televizije), a aktivno se bavio unapređenjem nastave povijesti umjetnosti i likovne kulture.⁵⁰

S obzirom da je ovaj udžbenik izdan 1997. godine, prije sastavljanja *Zakona o udžbenicima za osnovne i srednje škole* i *Udžbeničkog standarda*, očekujem odstupanja od zahtjeva i standarda, iako je udžbenik i dalje u ovakvoj formi odobren od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i za školsku godinu 2014./2015. godine.⁵¹ Ovaj udžbenik ispunjava tehničke zahtjeve, odnosno zahtjeve koji se odnose na uvez, format i kvalitetu papira udžbenika, fontove i oblikovanje sadržaja te trajnost udžbenika. Namijenjen je učenicima prvih razreda gimnazije, što je vidljivo i iz oblikovanja rečenica i definicija koje su primjerene uzrastu srednjoškolaca. Iako je udžbenik napisan prije *Nacionalnog okvirnog kurikulum*a on zadovoljava njegove odgojno-obrazovne zadatke i propisane ishode. Ivančević kroz udžbenik upoznaje učenike s osnovnim likovnim elementima, dijelovima kompozicije, načinima analize djela, ukazujući na važnost i sveprisutnost vizualnih umjetnosti u svakodnevnome životu. Sadržaj udžbenika odgovara propisanom programu nastave, dok redoslijed sadržajnih cjelina u udžbeniku samo djelomično slijedi onaj u *Nastavnom programu za gimnazije*.

Znanstvene činjenice, definicije pojmova, datacije i dokumentacijske oznake djela koje autor koristi u udžbeniku su provjerene i odgovaraju najnovijim spoznajama povijesti umjetnosti. Tekst udžbenika napisan je jasno i razumljivo, ali neprekinuto, kao književno djelo, a ne kao nastavno sredstvo koje učenicima i nastavnicima pomaže kod učenja i poučavanja. Tome u prilog ide zanimljiv način prenošenja sadržaja likovnih umjetnosti i način povezivanja nastavnoga sadržaja s ostalim školskim predmetima, ali i nedostatak jasno istaknutoga isključivo obrazovnoga sadržaja kao što su definicije novih pojmova i podjele

⁵⁰ Usp. Mrežna stranica: www.dpuh.hr/modules/documentdownload.php?idDocument=368 (posjećena 10.9.2014)

⁵¹ Prvi *Zakon o udžbenicima za osnovne i srednje škole* izdan je 2001. godine, a dopunjen je i uređen 2003. i 2006. godine.

gradiva u manje sadržajne cjeline unutar poglavlja radi lakše preglednosti. Ključne riječi i novi pojmovi (ponekad i cijele definicije) napisani su u kurzivu u odnosu na ostatak teksta, ali nisu odmah uočljivi. Nije lako pronaći definicije novih pojmova unutar teksta, nego je često potrebno pročitati cijelo poglavlje kako bi se izvukla definicija i uhvatila glavna misao nastavne cjeline. Također, Ivančević izdvaja pojedine pojmove, sintagme i pitanja, smještajući ih izvan tekstualnog okvira, lijevo ili desno od početka odlomka na koji se odnose, naglašavajući tako temu i sadržaj pojedinog odlomka u udžbeniku ili važan sadržaj na koji je potrebno obratiti najviše pažnje u poglavlju.

Ivančević pokušava približiti likovne pojmove i način promatranja likovnih djela kroz učenicima poznate, svakodnevne predmete i događaje. Tako, na primjer, u poglavlju *Kompozicija*, autor »kompoziciju kao subjektivan stav pojedinca« objašnjava kroz prikaz tvorničkog dvorišta iz četiri različita kuta gledišta.⁵² U poglavlju *Prostor u plohi - perspektive* objašnjava način čitanja egipatskih reljefa uspoređujući ga s čitanjem stripova, koji je učenicima otprije poznat: »Temeljna je razlika od stripa u kojemu svaka naredna traka (odozgo-dolje) prikazuje u slikama radnju vremenski *nakon* prethodne, što se na egipatskom reljefu *ista* radnja odvija s nekoliko nizova sudionika *istodobno*.«⁵³ Sadržaj udžbenika povezan je s ostalim nastavnim predmetima, a najčešće sadržaj povijesti umjetnosti povezuje s književnosti, povijesti i glazbenom umjetnosti. Primjer povezanosti nastave predmeta *Likovne umjetnosti*, književnosti i povijesti nalazimo u poglavlju *Slikarstvo i stil*, u kojem Ivančević povezuje Krležine *Balade Petrice Kerempuha*, povijesnu bitku pod Siskom i Seljačku bunu s podizanjem karlovačke šestokrake tvrđave i Karlovca kao idealnoga renesansnoga grada [sl. 4].⁵⁴ Naime, Krleža u *Baladama Petrice Kerempuha* opisuje život u Hrvatskoj u 16. stoljeću i napade Osmanlija, koje Ivančević povezuje sa Seljačkom bunom (opisanom u Krležinoj baladi *Na mukah*) i zidanjem karlovačkih gradskih zidina radi obrane od Osmanlija. U poglavlju *U svijetu znakovlja* Ivančević povezuje sadržaj udžbenika s nastavom *Povijesti* i *Vjeronauka*, opisujući ratove i povijesne događaje koji su utjecali na vizualne oblikovanje grbova i njihovu simboliku te povezujući početak Ivanova Evanđelja u Bibliji »U početku bijaše riječ...« (što neki ljudi prema Ivančeviću shvaćaju doslovno i pogrešno) s pećinskim slikarstvom i zaključujući da za čovječanstvo vrijedi »u početku bijaše slika«. ⁵⁵ Ovakva interdisciplinarnost među predmetima omogućava uzročno-posljedično

⁵² Usp. Radovan Ivančević, *nav. dj.*, 2006, str. 56–67.

⁵³ Isto, str. 140.

⁵⁴ Usp. Isto, str. 111.

⁵⁵ Isto, str. 42–43.

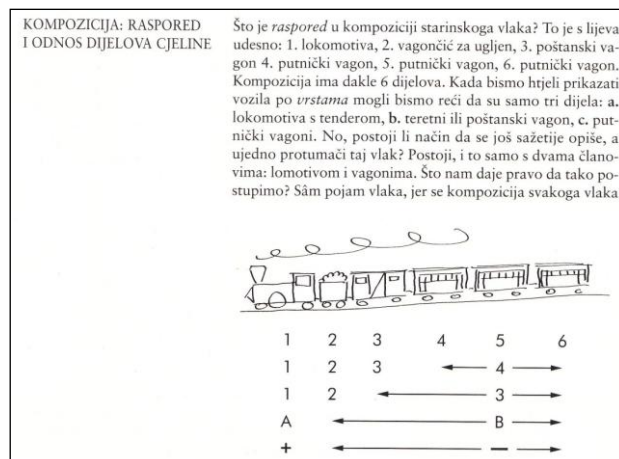
Slika 4. Primjer interdisciplinarnog pristupa u poglavlju *Slikarstvo i stil* u udžbeniku Radovana Ivančevića (2006.), str. 111.

povezivanje sadržaja u jedinstvenu logičnu cjelinu, što pridonosi lakšem shvaćanju gradiva, razvoju kritičkoga mišljenja i kognitivnih sposobnosti.

Nakon svakoga poglavlja autor oblikuje *Pitanja i vježbe*, osmišljene za ponavljanje gradiva i motiviranje učenika za sadržaje likovne umjetnosti. Zadaci su zanimljivi, nisu komplicirani i potiču učenike na traženje kreativnih rješenja. Neki zadaci primjereniji su za izvođenje na nastavi uz vodstvo nastavnika, dok neke zadatke učenici mogu izvesti kod kuće, uz pomoć roditelja, prijatelja i uporabe svakodnevnih kućanskih predmeta. Primjer jednog takvog zadatka na kraju poglavlja *Kompozicija*: »Opiši i nacrtaj kompoziciju uličnog pročelja (prozora i vrata) kuće u kojoj stanuješ«, ⁵⁶ ili primjer zadatka nakon poglavlja *Crta i ploha*: »Izreži iz dnevnog tiska ili tjednika što ga imaš u kući jednu karikaturu i opiši što je u njoj izmijenjeno („pretjerano“) u odnosu na stvarnost.« ⁵⁷

⁵⁶ Isto, str. 70.

⁵⁷ Radovan Ivančević, *nav. dj.*, 2006, str. 106.

Slika 5. Primjer crteža Radovana Ivančevića na temu *Kompozicija* u njegovom udžbeniku (2006.), str. 54.

U udžbeniku prevladava tekstualni dio, ilustracije i reprodukcije su manje veličine, ali je većina reprodukcija jasna i dovoljno velika. Kvaliteta odabranih reprodukcija i fotografija uglavnom je zadovoljavajuća, ali postoje primjeri reprodukcija koje su neopravdano loše kvalitete i prikazuju samo detalje. Primjer reprodukcije loše kvalitete je detalj slike Georgesa Seurata (Pariz, 1859. – Pariz, 1891.) *La Grande Jatte* (1885.) u poglavlju *Boje u prirodi i umjetnosti*, koja je zrnasta i nedovoljne razlučivosti, a koloritom nije vjerna originalu. Zanimljivost ovoga udžbenika su autorovi crteži, ilustracije pomoću kojih dodatno pojašnjava pojedine pojmove [sl. 5], a koje se mogu pronaći gotovo u svakome poglavlju udžbenika. Primjer odlično zamišljenih crteža su shematski prikazi perspektiva u poglavlju *Prostor u plohi – perspektive* koje prate i opisi crteža, a olakšavaju učenicima shvaćanje i percepciju prostora kod pojedinih perspektiva. Ivančević u predgovoru objašnjava značenje i važnost ovih crteža: »crteži nemaju likovnu vrijednost, oni su samo idiogrami, vizualni pojmovi u skladu s tezom«, a cilj crteža je »potaknuti nastavnike da svatko na svoj način nađe odgovarajući likovni simbol i crtež kojim će na najbolji i najučinkovitiji način izraziti pojam«.⁵⁸ Također, Ivančević ističe da dobro osmišljene crteže pamtimo duže od tekstova te nejasnih i nečitkih bilješki.

Reprodukcije i vizualno-grafička rješenja, crteži i sheme, unutar ovoga udžbenika uglavnom prate tekst, rijetko se događa da se reprodukcije nalaze na prethodnoj ili sljedećoj stranici, ali onda je to jasno i naznačeno. Uz reprodukcije, fotografije i ilustracije autor često kratkim i jasnim rečenicama objašnjava što je na njima prikazano, a uz umjetnička djela poznatih autora nalazi se naziv djela, tehnika izrade i materijal, vrijeme nastanka i mjesto gdje se djelo nalazi. Autor uz poznate reprodukcije i reprezentativne primjere iz područja povijesti

⁵⁸ Radovan Ivančević, *nav. dj.*, 2006., str. 8.

umjetnosti koristi mnogo djela hrvatskih autora. Korištenjem reprodukcija domaćih autora, prikazivanjem fotografija hrvatskih krajolika i gradova, isticanjem važnosti hrvatske kulturne baštine i hrvatske povijesti, autor ispunjava etičke zahtjeve udžbenika.

Udžbeniku *Likovni govor* nedostaje organizacija sadržaja u nekoliko razina složenosti, kako bi se sadržaji mogli prilagoditi učenicima različitih mogućnosti i sposobnosti, kako je to propisano odgojno-obrazovnim zahtjevima *Udžbeničkog standarda*. Ipak, na kraju svakoga poglavlja, zajedno s pitanjima i zadacima, nalaze se izvori i knjige korišteni prilikom pisanja sadržaja, koji mogu koristiti kao dodatni izvor znanja za učenike koji žele znati više. Na kraju udžbenika nedostaje pojmovnik novih pojmova i autora.

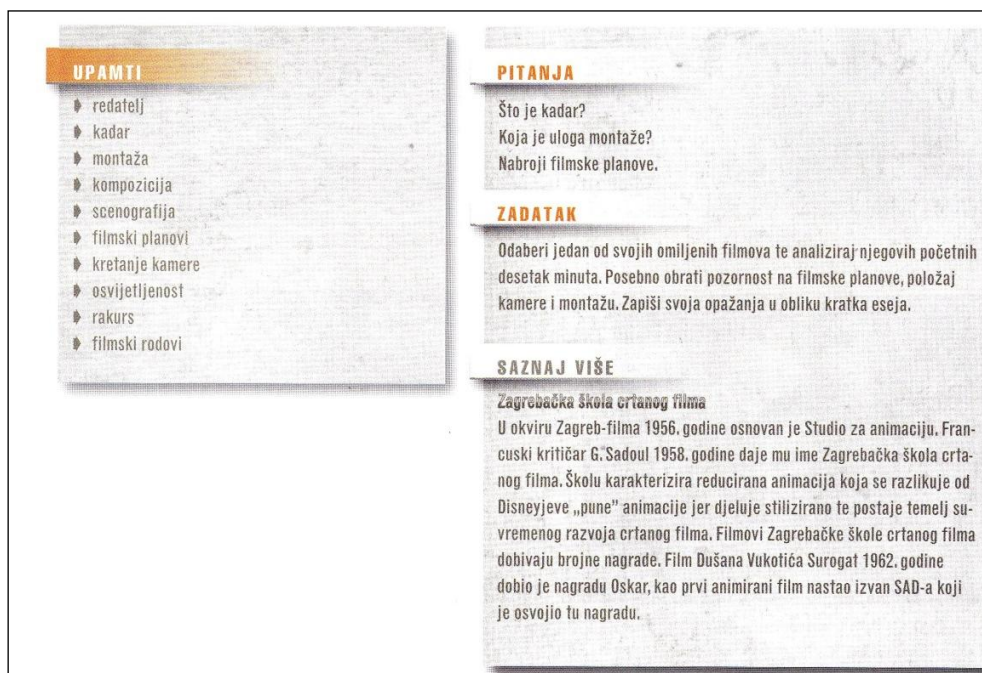
3.3. Udžbenik *Likovna umjetnost* Natalije Stipetić Ćus, Zrinke Jurić Avmedoski, Blanke Petrincec Fulir i Elen Zubek

Udžbenik *Likovna umjetnost*, skupine autorica, profesorica *Likovne umjetnosti* i *Likovne kulture* u osnovnoj (Stipetić Ćus, Petrincec Fulir) i srednjoj školi (Zubek) te umjetnice i kiparice (Jurić Avmedoski), najnoviji je udžbenik iz *Likovne umjetnosti* izdan prvi puta 2009. godine.⁵⁹ Prema zahtjevima *Udžbeničkog standarda*, udžbenik ima predgovor, sadržaj i pojmovnik. Udžbenik također sadrži popis literature korištene pri sastavljanju tekstova, iz kojega je vidljivo da su autorice koristile udžbenik Jadranke Dajmanov i Radovana Ivančevića, što upućuje na važnost spomenutih udžbenika i njihovu metodičku vrijednost u području nastave *Likovne umjetnosti*. Udžbenik je napisan stručnim jezikom, ali na jednostavan način, razumljiv učenicima prvoga razreda srednje škole, koji se sada prvi puta upoznaju s temeljnim pojmovima povijesti umjetnosti. Podaci iz udžbenika su provjereni i utvrđeno je da odgovaraju znanstvenim činjenicama i spoznajama najnovijih istraživanja i saznanja iz povijesti umjetnosti. Tehnički standardi i zahtjevi udžbenika, kao što su veličina fonta, format i broj svezaka, su odgovarajući i u skladu s *Udžbeničkim standardom*.

Definicije i ključne riječi su podebljane, odnosno jače otisnute u tekstu, kako bi bile uočljivije učenicima i kako bi se učenici lakše snalazili u udžbeniku. U udžbeniku se nalazi mnogo novih pojmova i ključnih riječi, pa se u gotovo svakom odlomku teksta nalazi nova definicija. Zbog toga se ponekad stvara dojam da je gotovo cijeli tekst udžbenika vrlo važan i da ga je potrebno naučiti. Autorice su uz ključne riječi odlučile u tekstu istaknuti i pojedine pojmove i fraze važne za razumijevanje nastavne jedinice, kako bi se učenicima olakšalo

⁵⁹ Najnovije izdanje publicirano je u rujnu 2014. godine, u tijeku samoga dovršetka ovoga rada te stoga ono nije uključeno u ovu analizu iz opravdanih tehničkih razloga.

učenje i pamćenje novih pojmova i definicija. Gradivo je podijeljeno na nastavne cjeline, poglavlja i podnaslove koji gotovo u potpunosti odgovaraju propisanom planu i programu nastave *Likovne umjetnosti*. Cjeline udžbenika su konzistentne i logički organizirane. Poglavlja udžbenika (nastavne jedinice) organizirane autorice su prema potrebi organizirale u manje jedinice (podnaslove). Tako na primjer, poglavlje *Perspektiva* podijeljeno je na nekoliko manjih podnaslova: *Ikonografska (hijerarhijska) perspektiva*, *Vertikalna perspektiva*, *Obrnuta perspektiva*, *Geometrijska (linearna) perspektiva*, *Atmosferska perspektiva*, *Koloristička perspektiva*.⁶⁰ Takva organizacija sadržaja čini udžbenik preglednim i pristupačnim učenicima. Na kraju svake nastavne jedinice nalaze se rubrike *Pitanja*, *Zadatak*, *Saznaj više* i *Upamti* [sl. 6]. *Pitanja* se odnose na prethodno obrađeno gradivo, a odgovore učenici mogu pronaći u tekstu udžbenika.

Slika 6. Primjer rubrika *Upamti*, *Pitanja*, *Zadatak* i *Saznaj više* na kraju poglavlja *Film: Slika u pokretu* u udžbeniku autorica Stipetić Ćus, Jurić Avmedoski, Petrincec Fulir i Zubek (2009.), str. 26.

Zadatak je osmišljen kao primjer aktivnoga učenja, koji potiče učenika na zanimanje za nastavni predmet te motivira učenika na samostalno učenje i istraživanje. U praksi, većina ovih zadataka može poslužiti kao vježba na nastavnome satu, ili kao domaća zadaća, inicirana od strane nastavnika. Sadržaj iz rubrike *Saznaj više* namijenjen je učenicima koji žele naučiti

⁶⁰ Usp. Natalija Stipetić Ćus, Zrinka Jurić Avmedoski, Blanka Petrincec Fulir, Elen Zubek, *nav. dj.*, 2009., str. 65–70.

nešto više nego što je propisano nastavnim programom. Autorice udžbenika često u rubrici *Saznaj više* upoznaju učenike sa zanimljivostima iz svijeta likovne umjetnosti, povijesti umjetnosti, anegdotama iz života umjetnika i novim pojmovima vezanim uz nastavnu cjelinu. Često se sadržaj u ovoj rubrici povezuje s ostalim školskim predmetima poput *Fizike*, *Biologije* i *Hrvatskoga jezika*. Označavajuću izborne i dodatne sadržaje koji ujedno predstavljaju sadržaje za višu razinu znanja i sadržaje većeg stupnja složenosti udžbenik ispunjava dio zahtjeva odgojno-obrazovnog aspekta *Udžbeničkog standarda*.

Reprodukcije udžbenika usklađene su s tekstom i sadržajem, a služe kao dopuna i pomoć pri objašnjavanju novih pojmova i ne narušavaju čitljivost teksta. Odnos teksta i reprodukcija uravnotežen je kroz cijeli udžbenik, no, u pojedinim nastavnim jedinicama prevladava tekst (nastavna cjelina *Slikarstvo: Analiza*),⁶¹ dok kod nekih cjelina prevladavaju likovno-grafička rješenja i reprodukcije (nastavna cjelina *Skulptura: Elementi oblikovanja*),⁶² ovisno o sadržaju cjeline i potrebi za reprodukcijama kod objašnjavanja i opisivanja određenih pojmova. Zavisno o osmišljenom konceptu poglavlja, u nekim cjelinama reprodukcije su veće te prekrivaju gotovo cijelu površinu stranice, obično kod analiza djela, dok se u nekim poglavljima nalazi više manjih reprodukcije, najčešće kada se treba objasniti puno novih pojmova, a lakše ih je objasniti uz pomoć reprodukcija ili ilustracija (na primjer, građevni materijali). U udžbeniku prevladavaju radovi stranih umjetnika, no, dovoljna količina pažnje posvećena je hrvatskim autorima i njihovim umjetničkim djelima. Korištenjem reprodukcija hrvatskih umjetnika, autorice su ispoštovale ovaj segment etičkih standarda i zahtjeva *Udžbeničkog standarda*. Većina reprodukcija umjetničkih djela su odgovarajuće kvalitete (primjerice reprodukcija portala katedrale u Amiensu u nastavnoj jedinici *Skulptura: Odnos mase i materijala*),⁶³ dok su pojedine iznimno loše kvalitete, kao na primjer reprodukcija trifora na crkvi Hosios Lukas iz početka 11. stoljeća (nastavna jedinica *Arhitektonski oblici*).⁶⁴ Legende, u kojima su navedeni naziv djela, ime autora, materijal, godina i država u kojoj se djelo nalazi, i opisi ilustracija se nalaze uz odgovarajuće reprodukcije, ilustracije i vizualno-grafička rješenja. Bitno je također naglasiti da reproducirana likovna djela u udžbeniku, premda se direktno ne podudaraju s primjerima iz *Ispitnoga kataloga za državnu maturu*, što nije niti *Udžbeničkim standardom* propisano,

⁶¹ Usp. Natalija Stipetić Ćus, Zrinka Jurić Avmedoski, Blanka Petrinc Fulir, Elen Zubek, *nav. dj.*, 2009., str. 79-82. sve autore navesti

⁶² Usp. Isto, str. 83-96.

⁶³ Usp. Isto, str. 101.

⁶⁴ Usp. Isto, str. 123.

ispunjavaju obrazovne ishode i zadatke koji će se od učenika tražiti prilikom polaganja državne mature.

Sadržaji ovoga udžbenika usklađeni su s dvogodišnjim i četverogodišnjim programom i nastavnim planom za predmet *Likovne umjetnosti* te također odgovaraju smjernicama i odgojno-obrazovnim zadacima propisanim *Nacionalnim okvirnim kurikulumom*.

4. Komparativna analiza odobrenih udžbenika

Odobreni udžbenici iz predmeta *Likovna umjetnost* za akademsku godinu 2014./2015. međusobno se razlikuju prema konceptu i organizaciji sadržaja, odabiru reprodukcija i odnosu između tekstualnog i vizualno-likovnog materijala, korištenju suvremenih metoda učenja i poučavanja nastave likovne umjetnosti i poticanju učenika na samostalno učenje i istraživanje. Niti jedan od odobrenih udžbenika ne ispunjava sve zahtjeve i standarde *Udžbeničkog standarda*, najvjerojatnije zbog toga što su dokumenti i zakoni koji propisuju izgled i sadržaje udžbenika nastali nakon izdavanja ovih udžbenika. No, to ne znači da udžbenici nisu kvalitetno napisani i ne umanjuje njihovu metodičku i obrazovnu vrijednost.

Svi odobreni udžbenici ispunjavaju tehničke zahtjeve *Udžbeničkog standarda*, format, veličina fonta i broj svezaka odgovaraju propisima. Udžbenici su temeljeni na činjenicama i teorijama matične znanosti, a odgovaraju odgojno-obrazovnim zadacima *Nacionalnog okvirnog kurikuluma* za predmet *Likovne umjetnosti*.⁶⁵ Udžbenik R. Ivančevića *Likovni govor* i skupine autorica Stipetić Ćus, Jurić Avmedoski, Petrincec Fulir i Zubek *Likovna umjetnosti* (2009.) gotovo u potpunosti slijede program nastave, dok udžbeniku J. Damjanov nedostaju četiri bitne nastavne cjeline, stoga je primjetljiv nedostatak ovoga udžbenika nepotpun i neusklađen sadržaj s propisanim spomenutim gimnazijskim programom. Organizacija teksta i vizualnog materijala najbolja je u udžbeniku četiriju autorica *Likovna umjetnost* (2009.), u kojemu reprodukcije ne dominiraju udžbenikom kao u udžbeniku autorice Damjanov, a tekst nije dominantan i ponekad nepregledan kao u udžbeniku Radovana Ivančevića (2006.). Stilski i sadržajno najzanimljivije napisan tekst, u kojem autor uz obrazovne sadržaje vodi računa i o odgojnoj komponenti nastave, je *Likovni govor* R. Ivančevića. Udžbenik je također sadržajno povezan s ostalim nastavnim predmetima, koristi najviše interdisciplinarnih sadržaja, sadržaje likovne umjetnosti povezuje s hrvatskim jezikom, fizikom, povijesti, geografijom, vjeronaukom, itd. Tekst udžbenika J. Damjanov u potpunosti je podređen i vezan uz ilustracije i reprodukcije, a odlomci unutar poglavlja funkcioniraju kao samostalne cjeline vezane isključivo uz reproducirana umjetnička djela. Sadržaj podijeljen i organiziran na dva stupnja težine, prilagođen različitim sposobnostima učenika, ima jedino udžbenik *Likovna umjetnost* (2009.) skupine autorica. Svi udžbenici na kraju nastavnih cjelina ili poglavlja imaju pitanja, zadatke i vježbe, koji služe ponavljanju gradiva i motiviranju učenika za istraživanje i produbljivanje znanja iz likovne umjetnosti.

⁶⁵ Usp. *NOK*, 2011., str. 242–245.

Iako u svim udžbenicima dominiraju umjetnička djela stranih autora, u velikom broju su zastupljeni radovi domaćih autora. Većina reprodukcija je odlične kvalitete, velike rezolucije i originalnih boja, ali u svim udžbenicima sam pronašla nekoliko loših reprodukcija. Najveće i najkvalitetnije reprodukcije ima udžbenik *Likovna umjetnost* J. Damjanov, što je u skladu s temeljnim konceptom udžbenika koji u prvi plan postavlja umjetnička djela. Reprodukcijske u udžbeniku R. Ivančevića su manjih dimenzija, pa zbog toga ostavljaju dojam svojevrsnog, manje bitnog dodatka tekstualnom dijelu. Smatram da udžbenik *Likovna umjetnost* (2009.) skupine autorica nudi najbolje rješenje legendi i opisa djela (autor, naziv djela, godina nastanka i država), jer se nalaze odmah ispod reprodukcije, istaknut je drukčijom bojom (crvenom) i jasno napisan.

Prednosti i nedostatke spomenutih udžbenika najlakše je predočiti uz komparativnu analizu pojedinih nastavnih jedinica. Nastavne cjeline pomoću kojih ću usporediti odobrene udžbenike prema zastupljenosti u udžbenicima, usklađenosti s programom nastave *Likovne umjetnosti* i *Udžbeničkim standardom* su: *Slikarstvo: boja*; *Skulptura: oblikovanje mase i prostora*; *Urbanizam* i *Fotografija*. Odabrane nastavne teme propisane su dvogodišnjim i četverogodišnjim gimnazijskim programom iz *Likovne umjetnosti*,⁶⁶ kao sadržaj nastave za prvi razred gimnazije, umjetničke i strukovne škole.

4.1. Boja

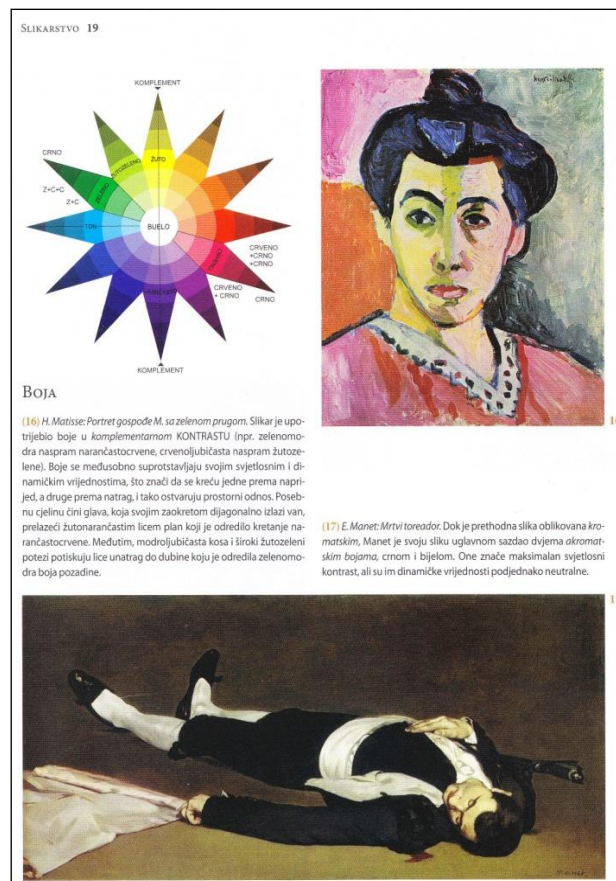
Obrazovni ishodi navedeni u *Ispitnom katalogu za državnu maturu* koji se odnose na sadržaj nastavne jedinice *Boja* su razlikovanje vrijednosti boja i njihovih odnosa, a ključne riječi i pojmove koje je potrebno obraditi u nastavnoj jedinici su dimenzije boja (svjetlina, čistoća/ton, valer) i kontrasti (toplo/hladno, svjetlosni, komplementarni).⁶⁷ Sadržaji vezani uz temu boje u *Nastavnom programu za gimnazije* nisu detaljno obrađeni niti objašnjeni, ali je naznačeno da je potrebno obraditi svojstva i odnose boja.⁶⁸ Također, programom je predviđeno da se ova nastavna jedinica obrađuje unutar nastavne cjeline *Slikarstvo*, nakon tematske jedinice oblikovanja plohe, odnosa tehnike i izražajnih sredstava (elemenata forme).⁶⁹

⁶⁶ Usp. *Nastavni program za gimnazije*, 1994., str. 1.

⁶⁷ Usp. *Ispitni katalog*, 2013., str. 24.

⁶⁸ Usp. *Nastavni program za gimnazije*, 1994., str. 1.

⁶⁹ Usp. Isto.

Slika 7. Stranica poglavlja *Boja* u udžbeniku Jadranke Damjanov (2006.), str. 19.

Tema boje u udžbeniku *Likovna umjetnost* J. Damjanov obrađena je unutar nastavne cjeline *Slikarstvo* i poglavlja *Elementi forme*. Nalazi se gotovo na samom početku navedene cjeline, nakon što je učenicima unutar poglavlja *Tema* predloženo što je to tema umjetničkog djela te na koje načine ona može biti različito tumačena i slikom predložena. Također, unutar navedenoga poglavlja *Elementi forme*, prije obrade teme boje, u udžbeniku je obrađena linija te stoga možemo primijetiti da je logika izlaganja jedinica sukladna postupnom i sustavnom upoznavanju učenika sa predloženim sadržajem. Autorica započinje nastavnu temu analizom djela *Portret gospođe M. sa zelenom prugom* (1905.) Henryja Matissea (Le Cateau-Cambrésis – 1869. – Nica, 1945.), na kojem objašnjava komplementarni kontrast. Ilustracija kruga boja (eng. *The color wheel*) Johannesa Ittena (Thun, 1888.- Zürich, 1967.), švicarskog slikara, pedagoga i teoretičara boje, koja se nalazi na istoj stranici prikazuje komplementarne parove boja i tonove boja, no objašnjenje ilustracije ne postoji niti u tekstu niti pokraj samog vizualno-grafičkog prikaza [sl. 7]. Na primjeru slike *Mrtvog toreadora* (oko 1864.) Édouarda Maneta (Pariz, 1832. – 1883.) objašnjene su akromatske i kromatske boje. Unutar nastavne teme, uz odabrana umjetnička djela, učenike se upoznaje s tonom (svjetlinom) boje i načinom slikanja kjaroskuro (*chiaro-scuro*) te postizanjem trodimenzionalnosti u slikarstvu

korištenjem tonskog slikanja. Pojmovi nisu definirani u tekstu, spomenuti su i ukratko opisani kao dio analize likovnog djela. Spomenuti pojmovi nalaze se na kraju udžbenika u *Popisu manje poznatih stranih izraza i naziva*, ali umjesto objašnjenja i definicije pojma upućuje se na stranicu udžbenika na kojoj se prvi puta spominju. Kroz tematsku jedinicu *Boja* obrađeni su i različiti načini nanošenja boja na podlogu. Kao likovni primjer plošnog nanošenja boje prikazan je detalj zidnoga oslika egipatske grobnice *Deserkeraseneeb*, a kao primjer slikarskog poteza kistom detalj djela *Luksemburški park* (1912.) Miroslava Kraljevića (Gospić 1885. – Zagreb, 1913.), na kojem je objašnjen i *impasto*. Za primjer nanošenja boje kao mrlja autorica se odlučila za detalj slike *Modela iz profila* (1886.) Georgesa Seurata (Pariz, 1859. – 1891.). Autorica ne objašnjava podjele boja (na primarne, sekundarne i tercijarne), različite karakteristike boja i njihove kontraste te ne navodi dimenzije boja (kromatska vrijednost i intenzitet). Uz komplementarni kontrast, koji je spomenut u ovoj nastavnoj temi, u nastavnoj jedinici *Boja* važno je spomenuti i simultani kontrast te tonsku i kolorističku modelaciju, koje su ovim udžbenikom izostavljene. Reprodukcije poglavlja su odlične i zadovoljavajuće kvalitete, a zauzimaju mnogo više prostora nego tekstualni dio. U poglavlju ne postoje pitanja, zadaci i vježbe, već se neki zadaci vezani uz temu boja nalaze nakon cjeline *Slikarstvo*. Neki od primjera tih zadataka su: »Izaberi jednu od tema i napiši: Boja moje sobe, Gradska svjetla«, »Usporedi ulogu boje na slici Mondriana i Kandinskoga.«. Vježbe od učenika traže opisna rješenja, usporedbu i analizu umjetničkih djela, a tako osmišljena pitanja i zadaci dobra su priprema učenika za esejske zadatke i pitanja na testovima, ali i državnoj maturi iz predmeta *Likovne umjetnosti*. Tekst nije organiziran prema stupnju složenosti, prilagođen učenicima svih razina znanja. U poglavlju *Boja* prevladavaju djela stranih autora (sedam likovnih djela stranih autora i jedno Miroslava Kraljevića).

Tema boje u udžbeniku R. Ivančevića obrađuje se u poglavlju *Boje u prirodi i umjetnosti*, koje se nalazi nakon poglavlja *Prostor u plohi – perspektive*. Iako sadržajno teme odgovaraju *Nastavnom programu za gimnazije*, redoslijed tema u ovom udžbeniku je ispremiještan. Suprotno presloženom redoslijedu iz *Nastavnog programa*, Ivančević sadržaje boja obrađuje tek na kraju slikarskih nastavnih jedinica, iako je logičnije da se prvo obrade elementi forme, linija i ploha, kompozicija, a tek zatim perspektive i slikarski stilovi. Radovan Ivančević poglavlje *Boje u prirodi i umjetnosti* započinje opisom spektra duginih boja i prelamanja sunčevih zraka kroz trostranu prizmu, čime gradivo povijesti umjetnosti povezuje s nastavnim sadržajem fizike. Pomoću kolorističkog trokuta Johanna Ittena (Le Cateau-Cambrésis, 1869. – Nica, 1945.) objašnjene su osnovne i složene boje, tople i hladne boje te komplementarni kontrasti boja. Na nekvalitetnoj reprodukciji detalja slike G. Seurata *La*

Grande Jatte (1884.-1886.) objašnjen je odnos toplih i hladnih boja i spomenut način nanošenja boje te *divizionizam*. Ivančević ističe važnost ultravioletnih i infracrvenih zraka u pri otkrivanju ispodpovršinskih slojeva slike, pa spominje sliku *Autoportret s psom* (1910.) M. Kraljevića ispod koje je otkriven mogući portret Vladimira Becića (Slavonski brod, 1886. – Zagreb, 1954.). U poglavlju su obrađene teme osjećaja i boja, odnosno objašnjene su emotivne reakcije čovjeka prema toplim i hladnim bojama te njihovo simboličko značenje. Kako bi važnost boje i njezinih dimenzija približio učenicima i njihovoj svakodnevici, Ivančević se koristi primjerima državnih zastava, klupskih boja i boja logotipa poznatih proizvoda. U ovom poglavlju Ivančević prikazuje i korištenje određenih boja u različitim stilskim razdobljima te osobne palete pojedinih umjetnika (primjer Pieta Mondriana i njegove crvene, žute i plave, Yvesa Kleina i intenzivno modre, itd.). Ivančević predstavlja i osobne palete hrvatskih umjetnika, „bijeće“ slike Antuna Motike, mračne tonove Ljube Ivančića, optimističnu skalu Ivana Dulčića i zemljane boje Frane Šimunovića [sl. 8].⁷⁰

Slika 8. Primjer korištenja reprodukcija hrvatskih umjetnika u poglavlju *Boje u prirodi i likovnoj umjetnosti* u udžbeniku Radovana Ivančevića (2006.), str. 178.

⁷⁰ Usp. Radovan Ivančević, *nav. dj.*, 2006., str. 178.

U poglavlju je objašnjena i povezanost dimenzija boje i slikarskih tehnika, točnije, svojstvenost pojedinih dimenzija boje i tehnika pojedinih stilskih razdoblja. Kao neke primjere povezanosti boja, tehnika i slikarskog stila Ivančević navodi korištenje tehnike pastela u rokokou i prozračnost boja u akvarelu kod impresionista, korištenje zemljanih tonova u romanici i žive raznobojnosti u gotici (*gotičko šarenilo*). Uz međuzavisnost boja, definiran je i simultani kontrast, urođena težnja ljudskog oka za ravnotežom boja. Poglavlje završava temom kompozicije boja, pri čemu Ivančević ističe važnost proučavanja rasporeda i odnos boja u analizi slikarskoga djela. Iako se pojmovi spominju kroz različita poglavlja udžbenika, izostala je detaljnija razrada pojmova dimenzija boja, odnosno, definiranje tona (svjetline), čistoće, intenziteta i valera boje. Odnosi među bojama i kontrasti su objašnjeni u skladu s *Nastavnim programom*, obrazovnim ishodima i ključnim pojmovima *Ispitnog kataloga za državnu maturu*.

Sadržaj poglavlja nema više razina složenosti, nisu istaknute obavezne i druge vrste sadržaja pa zbog toga nisu ispunjeni svi didaktičko-metodički zahtjevi *Udžbeničkog standarda*. Tematska cjelina je konzistentna i povezana je s ostalim nastavnim predmetima, točnije, s fizikom i povijesti. Na kraju poglavlja nalaze se pitanja i vježbe pomoću kojih učenici mogu ponoviti gradivo, učiti i samostalno istraživati područje likovne umjetnosti. Pitanja i vježbe primjerene su za izvođenje na satu *Likovne umjetnosti* uz vodstvo nastavnika i za samostalni rad kod kuće. Vježba koja može biti izvedena na satu traži od učenika da uz pomoć miješanja triju osnovnih vodenih boja (crvene, plave i žute), tako da nanesu tri osnovne boje u različite kutove istostranog trokuta, pokušaju dobiti sekundarne i tercijarne boje. U vježbi Ivančević potiče učenike da istražuju boje ponavljajući istu vježbu s različitim vrijednostima osnovnih boja (čistoći, intenzitetu i valeru). Iako su ovi zadaci primjereniji učenicima osnove škole, ovim zadatkom učenici samostalnim stvaranjem na praktičnim primjerima usvajaju znanje i proučavaju boje. Većina vježba na kraju ovog poglavlja potiče učenike da samostalno istraže boje, njezine dimenzije i značenja. Neki od istraživačkih zadataka koji su zbog svoje prirode primjereniji za rad kod kuće su: »Povezujući iskustvo drugog poglavlja knjige (op.a. *Predmet*) i ovoga, istraži koja je crvena boja primijenjena za zaštitni znak Coca-Cole, koja za McDonald's, a koja za Shell.« i »Znaš li kako izgleda i gdje se pojavljuje u prirodi i u likovnim umjetnostima tirkizna modra boja? Istraži sam(-a).«

Tema boja u udžbeniku *Likovna umjetnosti* (2009) autorica Stipetić Ćus, Jurić Avmedoski, Petrinc Fulir i Zubek obrađena je u dva poglavlja, u sklopu nastavnih jedinica vezanih uz slikarstvo: *Boje* i *Boja u slikarstvu*. Poglavlja su smještena nakon tema slikarskih tehnika, izražajnih sredstava u slikarstvu, teme linije i plohe, što odgovara logičnom

redosljed nastavnih tema iz *Nastavnog programa za gimnazije*. Poglavlje *Boje* u ovom udžbeniku započinje definicijom boje i podjelom boja na kromatske i akromatske, osnovne, sekundarne i tercijarne boje te tople i hladne boje. Tekst prate ilustracije: prikazan je unutarnji dio Ittenovog kruga boja koji prikazuje primarne i sekundarne boje, ali nije objašnjen i ne postoji njezin opis te slika Vjenceslava Richtera (Donja Drenova, 1917.- Zagreb, 2002.) *SIS I* (1974.). Poglavlje je organizirano u nekoliko podnaslova koji se bave različitim karakteristikama i svojstvima boja. Podnaslov *Dimenzije boja* započinje slikom Oskara Hermana (Zagreb, 1886. – Zagreb, 1974.) *Pejzaž s tri stabla* (1953.). Dodatnim trima ilustracijama, koje nisu objašnjene tekстом ni legendama, odnosno, nije jasno na koji novi pojam se odnose i što predstavljaju, objašnjene su dimenzije boja (kromatska kvaliteta, svjetlina i intenzitet). Ove ilustracije prikazuju tri horizontalno položena pravokutnika jedan do drugog, od kojih svaki prikazuje različite razine neke od dimenzija boja. Tako na primjer prvi niz pravokutnika na primjeru plave boje (plavozelene i plavoljubičaste), prikazuje različitu kromatsku kvalitetu boja, a na primjeru druga dva niza se prikazuju karakteristika tona i intenziteta boja. Udžbenik detaljno obrađuje kontraste među bojama – kontrast boje prema boji, kontrast svjetlo-tamno, kontrast toplo-hladno, komplementarni i simultani kontrast, kontrast kvalitete boje i kontrast kvantitete boje – a svaki kontrast objašnjen je uz pomoć likovno-grafičkih rješenja. U poglavlju *Boja u slikarstvu* predstavljena su različita stilska razdoblja prema načinu uporabe boja, tretmanima u odnosima boja, načinu nanošenja i slikanja. Obradeni su pojmovi plošnog slikanja na primjerima spiljskog i egipatskog slikarstva. Autorice obrađuju način slikanja kjaroskuro (*chiaro-scuro*) na primjeru slike *Apolon i Marsija* (1496.) Pietra Perugina (Citta della Pieve, 1450. – Perugia, 1523.), dok je tonska modelacija prikazana na primjeru *Gospođe s velom* (1768.) Aleksandera Roslina (Malmö, 1718. – Pariz, 1793.). Opisujući razdoblje 19. i 20. stoljeća kao vrijeme umjetničkog eksperimentiranja s bojom, razbijanja ploha boje na sitne mrlje, objašnjava se pojam *poentilizma* ili *divizionizma* uz pomoć slike *Vetheuil ljeti* (1880.) Claudea Moneta (Pariz, 1840. – Giverny, 1926.), kao primjera rane faze impresionističkog tretiranja boje, i slike G. Seurata *La Grande Jatte* (1884.-1886.). Dodatno su objašnjeni pojmovi *kolorizam*, *koloristička modelacija* i *koloristička perspektiva* te korištenja boje u apstraktnom slikarstvu. Reprodukije prate sadržaj, ali nedostaje dodatna povezanost ključnih pojmova, definicija i objašnjenja s odgovarajućom reprodukcijom unutar samog teksta, zbog čega je ponekad nejasno što se reprodukcijom želi prikazati. U poglavlju *Boje*, u rubrici *Saznaj više* obrađuje se boja kao fizikalna osobina svjetlosti, objašnjava se razbijanje svjetlosti kroz trostranu prizmu i opažanje ljudskog oka, pa se time gradivo povezuje sa sadržajima fizike i biologije.

Na kraju istoga poglavlja autorice postavljaju pitanja za ponavljanje prethodno obrađenog gradiva, na koje učenici mogu odgovore pronaći u sadržaju udžbenika. »Kako dobivamo sekundarne i tercijarne boje?«, »Koje dimenzije boja poznaješ?« i »Što je kontrast kvalitete boje?«⁷¹ *Zadatak* na kraju poglavlja traži od učenika da naslikaju sliku tako da je podijele na četiri dijela i prikažu četiri kontrasta boja. Poglavlje *Boja u slikarstvu* u rubrici *Saznaj više* pojašnjava podrijetlo boja, način dobivanja pojedinih pigmenata i probleme koji nastaju djelovanjem vlage i bakterija na pećinskim slikama. Iako su poneke teme vezane uz karakteristike boja opsežno obrađene, kako bi se učenicima olakšalo učenje, na kraju poglavlja se nalazi lista ključnih riječi i pojmova. *Zadatak* na kraju poglavlja traži usporedbu i analizu dvije slike prema uporabi boje.

Količinski je tema boje najopsežnije obrađena u udžbeniku R. Ivančevića, a kvalitativno u udžbeniku četiriju autorica. Najmanje sadržaja vezanih uz nastavnu cjelinu boja obrađuje se u udžbeniku J. Damjanov, kod kojeg je pri analizi sadržaja vidljivo da su izostavljeni neki ključni pojmovi i definicije.

4.2. Skulptura: oblikovanje mase i prostora

Prema gimnazijskom nastavnom programu iz *Likovne umjetnosti* jedna je od tema koju je potrebno obraditi u prvom razredu srednje škole je *Skulptura: oblikovanje mase i prostora*. U *Ispitnom priručniku za državnu maturu* kao obrazovni ishod vezan uz temu odnosa mase i prostora u skulpturi navodi se razlikovanje apstrakcije i figuracije u kiparstvu i s time povezani pojmovi *konveksno-konkavna masa*, *linijski istanjena masa* i *prošupljenost*.⁷² U priručniku za pripremu ispita na državnoj maturi Jasne Salamon *Likovna umjetnost. Priručnik za pripremu ispita na državnoj maturi* elementi forme, odnosno, odnosi mase i prostora u skulpturi, navode se kao bitne točke u analizi likovnog djela.⁷³ Uz opisnu analizu djela prema elementima mase (volumena punine) i prostora (praznine, šupljine), Salamon ističe važnost grafičke analize skulpture prema ovim elementima.

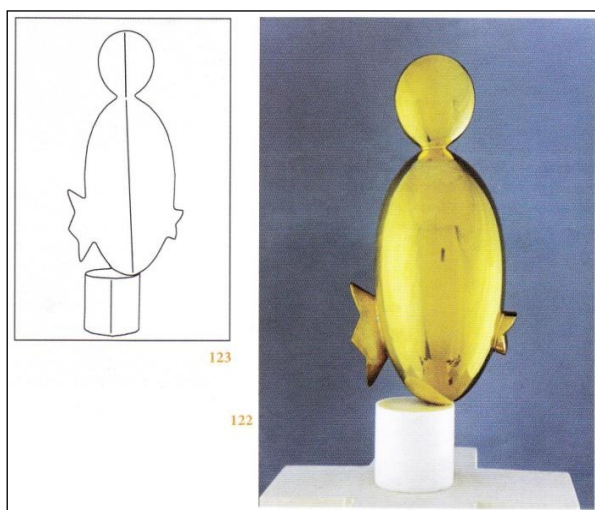
U udžbeniku J. Damjanov tema *Masa i prostor* sadržajno je obuhvaćena nastavnom temom koja se odnosi na elemente forme (masa, prostor, linija, ploha, površina i boja), unutar veće nastavne cjeline *Skulptura*. Autorica temu započinje analizom djela *Ženska glava* (1955.) Vojina Bakića (Bjelovar, 1915. – Zagreb, 1992.). Pozornost kod analize djela posvećena je

⁷¹ Usp. Natalija Stipetić Ćus, Zrinka Jurić Avmedoski, Blanka Petrinc Fulir, Elen Zubeck, *nav. dj.*, 2009., str. 50. sve autore

⁷² Usp. *Ispitni katalog*, 2013., str. 25.

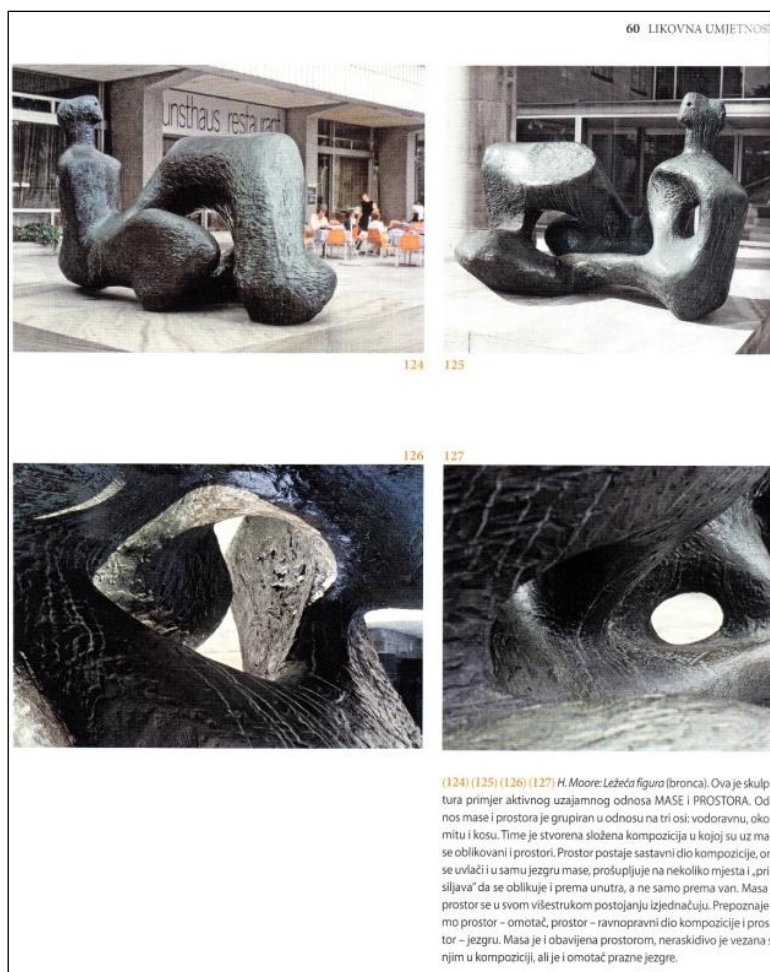
⁷³ Usp. Jasna Salamon, *nav. dj.*, 2011., str. 280. i 283.

isključivo odnosu mase i prostora te načinima oblikovanja djela. Djela koja autorica također analizira prema elementima odnosa mase i prostora su *Jedinstvenost oblika kontinuiteta u prostoru* (1913.) Umberta Boccionija (Reggio Calabria, 1882. – Verona, 1961.) i *Plavokosa crnkinja* (1933.) Constantina Brâncușija (Hobita, 1876. – Pariz, 1957.). Boccionijeva skulptura prikazana je pomoću četiri reprodukcije, tako da je na svakoj od njih snimak skulpture sa drugačijega mjesta promatranja (kuta gledanja), a autorica je opisuje kao dinamičnu kompoziciju koja je stvorena uzajamnim djelovanjem mase i prostora, međusobnim prodiranjem i raščlanjivanjem. Brâncușijeva skulptura prikazana je reprodukcijom koja prikazuje skulpturu u frontalnom pogledu, uz grafičku analizu koja prikazuje obrise i kompozicijske osi skulpture, a opisana je kao zatvorena masa koja se zbog ugrađene brončane površine prividno otvara prostoru [sl. 9].

Slika 9. Primjer grafičke analize u poglavlju *Skulptura: Masa i prostor* u udžbeniku Jadranke Damjanov (2006.), str. 59.

Za posljednji primjer analize djela pomoću odnosa mase i prostora autorica je odabrala skulpturu Henryja Moora (Castleford, 1898. – Much Hadham, 1986.) *Ležeća Figura* (1957., Zürich), na kojoj analizira kompleksnost i složenost kompozicije djela [sl. 10]. Reprodukije djela su visoke kvalitete, a više kvalitetnih reprodukcija istog djela (Boccionijeva i Moorova skulptura), koje prikazuju skulpture s različitih kutova gledišta, omogućuju detaljnije promatranje, bolju analizu skulpture i shvaćanje odnosa mase i prostora u skulpturi. U tekstu

Slika 10. Primjer višestrukih reprodukcija istog djela u poglavlju *Skulptura (odnos mase i prostora)* u udžbeniku Jadranke Damjanov (2006.), str. 60.

nisu opisani svi odnosi mase i prostora (npr. linijski istanjena masa), koji su istaknuti u *Ispitnom katalogu*, a od ključnih riječi istaknute su samo masa i prostor.⁷⁴ Uz autora i naziv djela, u poglavlju *Skulptura*, Damjanov navodi i materijal u kojem je djelo izvedeno, a koji utječe na način oblikovanja djela (obradu površine, manipulaciju materijalom radi dobivanja željene forme). U analize pojedinih skulptura uključeni su i ostali elementi forme kao što su površina i materijal i međusobna povezanost elemenata.

U udžbeniku R. Ivančevića tema oblikovanja mase i prostora obrađuje se unutar poglavlja *Kiparstvo*, kao prva tema vezana uz skulpturu nakon obrade nastavnih jedinica vezanih uz slikarstvo. Masa i prostor kao elementi forme nisu posebno označeni u tekstu, već se obrađuju kao jedan od sastavnih elemenata analize skulpture. Cjelina počinje definiranjem kiparstva i razlika skulpture u odnosu na likovno djelo. Ivančević opisuje volumen (masu) kao

⁷⁴ Autorici se potkrala greška, pa je dvostruko u tekstu označena ilustracija grafičke analize skulpture *Jedinstvenost oblika kontinuiteta u prostoru* (1913.), pogrešno kod analize Bakićeve *Ženske glave* (1955.). Greška nije ispravljena ni u izdanju udžbenika iz 2014. godine.

»osnovno izražajno sredstvo kiparstva.«⁷⁵ Analizom kompozicije volumena na primjerima *Kuorosa iz Pirineja* (oko 520. pr. Kr.), *Nike sa Samotrake* (2. stoljeće) te skulptura *Studije za skulpturu Balzaca* (1892.) i *Portret Victorea Hugoa* (1897.) Auguste Rodina (Pariz, 1840. – Meudon, 1917.), Ivančević povezuje oblikovanje mase sa stilskim razdobljima te oblikovanjem modernih skulpturalnih portreta prema osobnosti i karakteristikama modela (u Rodinovom slučaju Balzaca i Hugoa). Kasnije se u poglavlju autor obrađuje reljef i slobodnostojeću skulpturu, površine likovnog djela te proučavanja simetrija u prirodi i kod oblikovanja skulpture. Cjelina završava temom razvoja i usporedbom mnogovrsnosti oblika u skulpturi kroz različita stilska razdoblja, u kojoj Ivančević koristi elemente mase i prostora kako bi opisao skulpturu i način oblikovanja.

Slika 11. Stranica poglavlja *Kiparstvo* u udžbeniku Radovana Ivančevića (2006.), str. 195.

⁷⁵ Radovan Ivančević, *nav. dj.*, 2006., str. 186.

Ivančević razlikuje zatvorene oblike skulpture, za koje kao primjer koristi BarnCUSIJEVU *Usnulu muzu* (1911.), i pokrenute oblike koji prodiru u prostor (upijaju okolni prostor) za koje kao primjer koristi *Razvijeni stup pobjede* (1946.) Antoinea Pevsnera (Oryol, 1886. – Pariz, 1962.) i *Ležeću figuru u tri dijela* (1975.) H. Moorea [sl. 11]. Također, upoznaje učenike s pojmovima pozitivne i negativne forme navodeći: »skulptura zadire u prostor i osvaja dio za sebe, ali je ponekad jednako dojmljivo kako se okolni prostor, zrak, atmosfera uvlači u skulpturu.«⁷⁶ Na mnogo primjera skulptura, sve redom stranih umjetnika, Ivančević opisuje razlike tradicionalne i moderne (suvremene) skulpture te odnosa skulpture s okolinom i komunikaciji s prolaznikom. Iako su reprodukcije manjih dimenzija kroz gotovo cijeli udžbenik, u ovom poglavlju Ivančević koristi veće reprodukcije bolje kvalitete, kako bi skulpture bilo što lakše analizirati. Gotovo sve reprodukcije djela u ovoj nastavnoj cjelini pripadaju stranim umjetnicima, iako postoji mnogo kvalitetnih skulptura hrvatskih autora, koje bi se bez problema mogle uklopiti u sadržaj i koncept teme mase i prostora. Sadržaj poglavlja je zanimljiv i povezuje se s nastavom povijesti i hrvatskoga jezika, a na kraju poglavlja se nalaze *Pitanja i vježbe* te podatak o književnim izvorima korištenim u ovom poglavlju. Vježbe se odnose na promatranje i upoznavanje okoline učenika, odnosno traženje, opisivanje i analiziranje najstarijih i najnovijih skulptura u gradu. Osmišljeni zadaci mogu se izvesti kao dio terenske nastave. Jedan od zadataka traži od učenika i nastavnika posjet kiparskom ateljeu ili ljevaonici bronce kako bi se učenike upoznalo s različitim tehnikama izrade skulpture. Kao jedan od zadataka koji je prilagođeniji samostalnom radu učenika je skupljanje fotografija skulptura iz dnevnih novina i časopisa dok ne pronađu dvije stilski različite figure koje prikazuju istu temu (npr. apstraktni ili realistični portret). Vježbe potiču učenike na samostalno istraživanje sadržaja vezanih uz kiparstvo i upoznavanje s lokalnom kulturnom baštinom.

U udžbeniku *Likovna umjetnost* (2009.) autorica Stipetić Ćus, Jurić Avmedoski, Petrincec Fulir i Zubek tema mase i prostora kao elemenata forme obrađena je unutar nastavne cjeline *Skulptura: elementi oblikovanja*. Kao i u prethodna dva udžbenika, tema skulpturnog oblikovanja nalazi se nakon obrađivanja tema vezanih uz slikarstvo. Nakon upoznavanja učenika s pojmom reljefa, nasuprot slobodnostojećim skulpturama, autorice objašnjavaju odnose mase i prostora u skulpturi. Ističu kako se uloga mase i prostora u skulpturi može kretati od dominantne do sporedne. U udžbeniku se navodi pet odnosa mase i prostora prema njihovoj dominantnosti: zbijena masa, udubljeno-ispupčena masa, prošupljena masa, plošno-

⁷⁶ Radovan Ivančević, *nav. dj.*, 2006., str. 195.

istanjena masa i linijski istanjena masa. Svaki navedeni odnos prati reprodukcija određenoga umjetničkoga djela, koja je povezana s tekstom isključivo organizacijom teksta (reprodukcije se nalaze uz odgovarajući odlomak). Za primjer zbijene mase autorice koriste Brancusijev *Poljubac* (1910.), a kao primjer udubljeno-ispupčene mase skulpturu *Obitelj* (Jastrebarsko) umjetnice Milene Lah (Sveti Križ, 1920. – Zagreb, 2003.). Na primjerima skulptura *Zig IV* (1961.) Davida Smitha (Decatur, 1906. – South Shaftsbury, 1965.), *Probušeni oblik* (1957.) Barbare Hepworth (Wakefield, 1903. – St. Ives, 1975.) i *Kola* (1950.) Alberta Giacomettija (Borgonovo, 1901. – Chur, 1966.), autorice prikazuju prošupljenu masu, plošno istanjenu masu i linijski istanjenu masu [sl. 12]. Povezanost reprodukcija i tekstualnog djela na ovoj stranici nije najbolje riješena. Dok je jasno da su *Kola* primjer linijski istanjene mase, nejasno je koja reprodukcija prikazuje prošupljenu, a koja plošno istanjenu masu zbog rasporeda i redoslijeda odabranih reprodukcija.

Slika 12. Primjer organizacije teksta i reprodukcija u poglavlju *Skulptura: elementi oblikovanja* u udžbeniku autorica Stipetić Ćus, Jurić Avmedoski, Petrinc Fulir i Zubek (2009.), str. 86.

Prikazane skulpture nisu analizirane, već su rečenicom ili dvije definirani odnosi mase i prostora. Tekst je napisan jasno, ali nije zanimljiv i ne potiče učenika na daljnje zanimanje za temu. Reprodukcije su odlične kvalitete, a uz njih je naveden autor, naziv djela, godina nastanka i materijal u kojim su izvedene te mjesto na kojem se nalaze. Na kraju spomenutog poglavlja (koje obuhvaća i obradu kompozicije, površine, ploha, ritma, obrisa i kontrasta u skulpturi) u rubrici *Saznaj više* objašnjava se položaj tijela u grčkoj skulpturi, kontrapost. Autorice *Zadatkom* na kraju poglavlja potiču učenike da sami nacrtaju obrisne linije skulptura iz poglavlja i usporede ih s odnosima mase i prostora. Također se od učenika traži da pronađu fotografije skulptura na kojima se mogu uočiti kontrasti puno-prazno, udubljeno-ispupčeno i malo-veliko te da poredaju skulpture prikazane u poglavlju po stupnju plastičnosti.⁷⁷ U rubrici *Pitanje* od učenika se zahtjeva da reproducirane skulpture u udžbeniku podijele na apstraktne i figurativne, a ovakav način razlikovanja skulptura jedan je od obrazovnih ishoda *Ispitnog kataloga*. Odnosi mase i prostora (prošupljena masa, linijski istanjena masa, itd.) iz udžbenika *Likovna umjetnost* (2009.) na isti su način obrađeni i u priručniku za državnu maturu Jasne Salamon, što može ukazivati na to da će se isti pojmovi pronaći i u ispitima na državnoj maturi.

U udžbenicima četiriju autorica i J. Damjanov teme odnosa mase i prostora u skulpturi obrađene su kao podnaslov veće nastavne teme elementi forme, pa su sadržajno zajedno s ostalim elementima forme i oblikovanja skulpture (npr. ploha, ritam u skulpturi) predviđena obradi na jednom školskom satu. Opsežnost i razrađenost teme oblikovanja mase i prostora u skulpturi najteže je odrediti u *Likovnom govoru* Radovana Ivančevića, u kojem se tema elementa mase u odnosu s ostalim elementima forme proteže kroz cijelu nastavnu cjelinu o kiparstvu.

4.3. Urbanizam

Prema *Nastavnom programu za gimnazije iz Likovne umjetnosti*, unutar teme urbanizma potrebno je obraditi elemente i načela ustrojstva arhitektonskih skupova. U osnovne arhitektonske elemente ubrajamo ulice, trgove, gradnju i zelene površine, promatrajući njihove odnose koji doprinose organizaciji i ustroju grada. Načela ustrojstva arhitektonskih skupova odnose se na organizaciju grada koji može biti geometrijske ili organske strukture, planiran ili neplaniran, pravilan ili nepravilan. S obzirom da je *Likovna*

⁷⁷ Usp. Stipetić Ćus i sur., *nav. dj.*, 2009., str. 96.

umjetnost jedan od izbornih predmeta na državnoj maturi, važno je da su sadržaj udžbenika i sadržaj ispitnih pitanja usklađeni. U priručniku za pripremu ispita na državnoj maturi autorice J. Salamon, u primjerima ispitnih zadataka od učenika se traži da prepoznaju oblike organizacijskih jedinica u arhitekturi i razlike između geometrijske i organske strukture grada nastalih u različitim povijesnim razdobljima.⁷⁸ U *Ispitnom katalogu* obrazovni ishodi i pojmovi koji pripadaju temama urbanizma i organizacije grada vezani su uz pojedina stilska razdoblja (npr. planska i geometrijska izgradnja u antici), za koja je predviđeno da se obrađuju u drugom, odnosno trećem i četvrtom razredu.

Tema urbanizma i organizacije arhitektonskih skupova u udžbeniku J. Damjanov obrađuje se unutar nastavne cjeline *Arhitektura*, nakon obrade osnovnih arhitektonskih materijala, oblika i konstrukcija u prostoru. Poglavlje ovog udžbenika pod nazivom *Organizacija arhitektonskih skupova i prostora (urbanizam)* započinje upoznavanjem učenika s arhitektonskim skupovima (ulica, trg). Pojam i funkciju trga Damjanov objašnjava na primjeru srednjovjekovnoga trga *Piazzе del Campo* (13.-14. stoljeće), glavnog trga u Sienni. Analiza trga prema arhitektonskim skupovima i građevinama koje ga omeđuju upotpunjena je reprodukcijom i tlocrtom trga. Uz trg, autorica analizira i sijensku ulicu i kuću u ulici *Gli archi della Galluzza*. U usporedbi sa sijenskim zatvorenim trgom, analiziran je trg *Place de la Concorde* u Parizu, nastao u 18. stoljeću prema projektima Ange-Jacquesa Gabriela (Pariz, 1698. – Pariz, 1782.). Trg je organiziran kružno, djeluje neoblikovano, dinamičan je i predstavlja suprotnost srednjovjekovnom trgu. Kao primjer avenije Damjanov koristi poznatu *Aveniju Champs Elysées* (17.-19. stoljeće) u Parizu koja se nastavlja u kružni trg *Etoile*. Autorica spominje i zelene površine, parkove koji su uklopljeni u prostornu organizaciju. Nakon analize arhitektonskih elemenata grada, obrađuje se selo kao »amorfna organizacija pojedinih arhitektonskih objekata«⁷⁹ uklopljena u prirodnu okolinu. Primjer organizacije sela prikazan je na reprodukciji i tlocrtu francuskog sela Orcival (11. stoljeće). Planski pravilnu organizaciju antičkih gradova Damjanov prikazuje na primjeru Zadra (tlocrt i slika iz zraka), dok je na primjeru francuskog grada Carcassonea objašnjena funkcija zidina u srednjovjekovnim gradovima. Planiranje pravilnih rastera ulica u modernim gradovima prikazano je na primjeru New Yorka, a moderno naselje *Alton Estate* (1954.-56.) u Roehamptonu u Engleskoj primjer je planske izgradnje nepravilna oblika. Na kraju poglavlja nalaze se *Pitanja i zadaci* osmišljeni za nastavnu cjelinu *Arhitektura*, a zanimljivi su zadaci iz područja urbanizma. Primjer jednog takvog zadatka je usporedba odnosa mase i prostora i

⁷⁸ Jasna Salamon, *nav. dj.*, 2011., str. 18–28.

⁷⁹ Jadranka Damjanov, *nav. dj.*, 2006., str. 135.

organizacija ulica na primjeru zračnih snimki novog dijela Zagreba i Gornjeg grada. Damjanov kao zadatke predlaže i pisanje sastavaka na temu kao što su *Kretanje u prostor*, *Ulazim u tramvaj*, *Zanemareni prostori*. Ovakvi zadaci potiču na kreativno razmišljanje i uče umjetničkom izražavanju. Još neki od kreativnih zadataka vezanih uz temu urbanizma su: »Nacrtaj plan puta od kuće do škole.«, »Snimke križanja Heinzelove i Ulice grada Vukovara i Matoševe u Zagrebu. Kakav je karakter kretanja i što ga određuje u jednoj i drugoj ulici? Usporedi s planom i izgledom svoje ulice.«.⁸⁰ Tema urbanizma obrađena u ovom kao ključne pojmove ističe trg, ulicu, selo i grad. Uz zračne snimke gradova, pomoću kojih se lakše shvaćaju pojmovi vezani uz urbanizam gradova, priloženi su i tlocrti gradova, kao pomoć njegovoj što detaljnijoj analizi. Kao opis reprodukcija navedena su imena trgova, ulica i mjesta, a ukoliko je poznato i imena urbanista i arhitekata te godina, odnosno, stoljeće nastanka. Tekstualni dio vezan je isključivo uz fotografije i likovno-grafička rješenja, a odlomci (analize pojedinih djela) poglavlja čine se međusobno povezani i koherentniji u usporedbi s prethodno obrađenim poglavljima udžbenika. Sadržaju poglavlja nedostaje obrada funkcija gradova, zelenih površina te jasnije podjele arhitektonskih skupova na geometrijske i organske.

U udžbeniku R. Ivančevića tema urbanizma nalazi se nakon nastavnih tema vezanih uz graditeljstvo i kulturu stanovanja. Poglavlje *Urbanizam* u ovom udžbeniku započinje definiranjem važnih gradskih sastavnica: volumena (kuća, zgrada) i prostora (ulica, trgova). Pokraj teksta smještena je reprodukcija sijenskog gradskog trga *Piazza del Campo*, iako se u tekstu on ne spominje. Ivančević upozorava na važnost perivoja i parkova kod organizacije grada, uvodeći tako učenike u temu funkcija gradova. Gradove prema organizaciji Ivančević dijeli na organske (slobodne) i geometrijske. Organske gradove u kojima ulice uglavnom tvore koncentrične krugove prikazuje na primjerima i reprodukcijama hrvatskih gradova: srednjovjekovnog Motovuna, Rovinja, Labina. Kao primjere geometrijski organiziranih gradova koriste se primjeri Zadra, Poreča i Raba [sl. 13]. Zagrebački Donji grad Ivančević smatra jednim od najskladnijih urbanističkih rješenja u Europi i idealnim gradom 19. stoljeća, opisujući povezanost trgova, perivoja, prometnica i građevina *Zelene potkove* Milana Lenucija (Zagreb, 1849. –1924.). Kao zanimljivost u urbanističkom oblikovanju srednjovjekovnih gradića u Hrvatskoj spominju se korčulanska *riblja kost*, Venecija (sagrađena na vodi uz kanal S oblika), Amsterdam (prošaran kanalima u obliku paukove mreže) i Dubrovnik (očuvanost dvostrukih zidina i srednjovjekovnih kula).

⁸⁰ Jadranka Damjanov, *nav. dj.*, 2006., str. 139.

Slika 13. Reprodukcije Labina i Zadra kao primjera različito organiziranih gradova u udžbeniku Radovana Ivančevića (2006.), str. 259.

Poglavlje završava zanimljivim primjerom iz hrvatskog urbanizma, malostonskim utvrdom sustavom (reprodukcija prikazuje Ston, zidine i utvrdi Podzvizd), primjer idealnog renesansnog hrvatskog grada Karlovca i baroknih gradova Varaždina, Bjelovara, Osijeka, Vukovara i Slavonskog broda. Reprodukcije su zadovoljavajuće kvalitete.

Ivančević jasno objašnjava razlike između slobodnih i geometrijski organiziranih gradova pritom koristeći hrvatske primjere. Iako autor spominje elemente grada (ulicu i trg) i naglašava njihovo značenje u gradskoj komunikaciji, nedostaju likovni primjeri i definicije avenije (ulice, bulevara) na kojima bi se učenicima prikazali i objasnili novi pojmovi. Zadaci na kraju poglavlja odnose se na analizu i opisivanje dijela grada u kojem učenik živi, i ucrtavanje njegovih različitih funkcija te na ovaj način autor potiče učenike da upoznaju vlastitu okolinu. Međutim, ovaj zadatak prilagođen je učenicima koji žive u gradskim sredinama, jer u manjim mjestima često ne postoje različite gradske funkcije (ljekarne, banke, trgovine odjećom, itd.). Neki od zadataka traže analizu gradskih sredina prikazanih u udžbeniku uz pomoć zračnih snimki. Zanimljiv je zadatak koji od učenika traži da prema planu grada u kojem žive (ili najbližeg većeg grada) nacrtaju tlocrt i u njega različitim bojama ucrtavaju zgrade i kuće različite visine, ili na isti način označiti zgrade prema namjeni. Takva vrsta zadatka odličan je predložak za projektnu nastavu. Kao primjer grupnog projekta, Ivančević predlaže da učenici tokom školske godine skupljaju planove gradova koje su posjetili usput obilježavajući jednom bojom ulice grada su prošli, a drugom zgrade koje su

podsjetili, da bi na kraju školske godine sve planove stavili na kartu Hrvatske ili Europe i o njima raspravili.

U udžbeniku autorica Stipetić Ćus, Jurić Avmedoski, Petrincec Fulir i Zubek tema urbanizma nalazi se unutar poglavlja *Grad i gradogradnja*. Navedeno poglavlje nalazi se nakon obrada nastavnih tema arhitektonskih oblika, tipova građevina, arhitekture stanovanja, kao dio nastavka tema vezanih uz arhitekturu. Poglavlje je koncipirano kao analiza određenih arhitektonskih struktura kroz razna stilska razdoblja. Urbanizam je definiran kao »organizacija grada kao najveće i najsloženije kompozicije struktura u prostoru«. ⁸¹ Nastanak i formiranje gradova objašnjeno je na primjerima najstarijeg grada Jerihona, turskog Çatal Hüyük i sumerskih gradova. Kao primjere velikih arhitektonskih pomaka na području urbanizma autorice navode grčko i rimsko planiranje gradova. Kod rimskog urbanizma učenici se upoznaju s pojmovima glavnih rimskih ulica *cardo* i *decumanum* i rimskim urbanističkim inovacijama, a tekst prate reprodukcije tlocrta koji prikazuje odnose između suvremenog i antičkog Poreča, ulicu u Pompejima te reljef koji prikazuje Rim iz 1. stoljeća pr. Krista. Srednjovjekovni, utvrđeni, feudalni grad prikazan je na primjeru Motovuna, a idealni renesansni grad na primjeru Karlovca uz reprodukciju tlocrta grada kao šesterokrake zvijezde. Barokni grad i simetrična kompozicija ulica koje se zrakasto šire prikazana je na primjeru njemačkog grada Karlsruhea. Autorice objašnjavaju razvoj i rast gradova nakon industrijske revolucije i nerazmjer centra i periferije u velegradovima. Po prostornoj organizaciji autorice dijele gradove na geometrijske i organske. Kao primjere geometrijskih gradova navode se antički Zadar, Poreč i Rab, zanimljivi geometrijski oblici Korčule i Dubrovnika te primjer New Yorka kao suvremenog planski izgrađenog grada. Organske strukture gradova prikazane su na hrvatskih primjerima gradića koji prate oblik terena, istarskih Bala i Završja. Tekst je nadopunjen reprodukcijama i tlocrtima spomenutih naselja. Reprodukcije su odlične kvalitete, a prevladavaju primjeri iz hrvatske kulturne baštine. Poglavlje završava definiranjem različitih funkcija gradova, hortikulture kao dijela urbanističkog plana i opisom engleskog i francuskog parka. Autorice logičnim redoslijedom elemente arhitekture i organizacije grada obrađuju prema stilskim razdobljima, dodatno naglašavajući bitne pojmove, vrste gradskih organizacija i funkcije gradova. Sadržajno su obuhvaćeni propisani obrazovni ishodi i pojmovi vezani uz organizaciju grada, ali nedostaju detaljniji opisi i primjeri arhitektonskih elemenata grada, trgova i ulica. Na kraju poglavlja nalaze se ključne riječi, pitanja i zadatak vezan uz nastavnu cjelinu. Kao ključne riječi

⁸¹ Stipetić Ćus, Jurić Avmedoski, Petrincec Fulir i Zubek, *nav. dj.*, 2009., str. 138.

poglavlja u rubrici *Upamti* autorice navode: jedinstvo arhitekture i urbanizma, velegrad, gradovi sateliti, grad po smještaju u prirodi, grad po prostornoj organizaciji, četiri funkcije grada, hortikultura, francuski i engleski vrt. Rubrika *Saznaj više* opisuje razloge gradnje obrambenih zidina na Pelješcu, njihovu funkciju i zanimljivosti zidina.⁸²

4.4. Fotografija

Tema fotografije u *Nastavnom planu za gimnazije* podijeljena je u tri sadržajne cjeline: Fotografija: svjetlost (svojstva i odnosi – svjetlosna mrlja, sjena, zrnasti ustroj fotografskog papira/filma); Fotografija: prostor u plohi (jasno/nejasno, očišta, planovi); Fotografija: *odlučni trenutak* (kadriranje – komponiranje).⁸³ Iako *Nastavni program za gimnazije* propisuje tri sadržajne cjeline za temu fotografije zastupljenost tema i sadržaja u *Ispitnom katalogu* i odobrenim udžbenicima iz *Likovne umjetnosti* je slaba. Tema fotografije izostavljena je u udžbeniku J. Damjanov, pa ću sadržajnu cjelinu analizirati na primjeru drugih dvaju odobrenih udžbenika.

Radovan Ivančević temu fotografije, s obzirom da ne postoji samostalno poglavlje koje se odnosi na fotografiju, najdetaljnije obrađuje kroz poglavlje *Promatranje likovnog djela*. Učenici su s nekim svojstvima fotografije (kadriranjem) upoznati u prethodnom poglavlju u udžbeniku pod nazivom *Kompozicija*, u kojem Ivančević analizira film, objašnjava učenicima filmske kadrove, pokretne slike i uspoređuje ih s fotografijama. Ivančević u poglavlju *Promatranje likovnog djela* objašnjava svojstva fotografije kroz tri njena izražajna sredstva fotografije: kompoziciju, odnose svjetla i sjene te oblikovanje. Kroz njih Ivančević objašnjava na koji način je potrebno analizirati likovno djelo, odnosno na koji način je potrebno promatrati i postepeno analizirati kompoziciju djela. Analiza likovnog djela u udžbeniku započinje raščlambom kompozicije na primjeru fotografije Henrija Cartier-Bressona (Chanteloup-en-Brie, 1908. - Montjustin, 2004.) *Dječak* (1947.). Na istom primjeru autor analizira odnose svjetla i sjene, detaljnije ih raščlanjujući na odnose svjetla i sjene prema količini svijetlih i tamnih površina, prema tipu rasvjete i kakvoći. S obzirom da se poglavlje udžbenika ne odnosi isključivo na fotografiju, odnosi svjetla i sjene uspoređeni su i na primjerima detalja slike *Portret Madame de Pompadour* (1802.) Francoisa Gerarda (Rim,

⁸² Zadatak »Nacrtaj svoju obitelj primjenjujući pravila hijerarhijske perspektive.« sadržajno pripada poglavlju *Perspektive*, nakon kojeg se i nalazi, a pogreškom se smješten i nakon poglavlja *Grad i gradogradnja* u rubricu *Zadatak*.

⁸³ Usp. *Nastavni program za gimnazije*, 1994.

1770. – Pariz, 1837.) i detalja slike Rembrandta van Rijina (Leiden, 1606. – Amsterdam, 1669.) *Čovjek sa zlatnim šljemom* (1650.), da bi kasnije pojmove svjetla i sjene (tip rasvjete, količina svjetla) detaljno razradio u kontekstu fotografije. Rembrandtova reprodukcija je loše kvalitete, dodatno je zatamnjena i nije pravilno potpisana. Na primjerima maskirnih vojničkih odora i tenkova, uz fotografiju *Dječak*, Ivančević objašnjava pojmove jasnog i nejasnog (nečitkog), odnosno, raščlanjivanje i izobličavanje likova uz pomoć igre svjetla i sjene na fotografiji. Tema »odlučnog trenutka«, kako je navedeno u *Nastavnom programu za gimnazije*, gdje autor odlučuje koji kadar, kompoziciju i trenutak će uhvatiti objektivom, obrađena je uz primjer fotografije Henrija Cartier-Bressona (Chanteloup-en-Brie, 1908. – Montjustin, 2004.) *Skok* (1932.). Cjelokupnu analizu fotografije (likovnog djela), počevši od kompozicije, Ivančević radi na primjeru fotografije Nata Farbmana (Poljska, 1907. – SAD, 1988.) *Djeca skaču*. Fotografska tema „Majka i dijete“ obrađena je pomoću nekoliko različitih fotografija koje dočaravaju različita emotivna stanja: sretan događaj, na primjeru fotografije *Trudnica* Paula Himmela (New Haven, 1914. – 2009.), i teret majčinstva, na primjeru fotografije *Majka s djetecom* (1936.) Dorothee Lange (Hoboken, 1895. – San Francisco, 1965.). Ivančević uspoređuje fotografije *Trudnica* i *Majka s djetetom* prema različitim svojstvima (odnosima svjetla i sjene i njihovoj količini, tipu rasvjete, kompoziciji) zaključujući kako fotografov odabir kadra i načina fotografiranja utječe na emocije koje proizlaze iz nastale fotografije. Analize fotografija zapisane su kao razgovor između profesora i učenika, u kojima Ivančević postavlja pitanja vezana uz analizu likovnog djela te kasnije u tekstu na njih odgovara.

U poglavlju prevladava tekstualni dio. Ključna djela ovog poglavlja, fotografije *Dječak* i *Majka s djetetom*, na kojima Ivančević objašnjava osnovne pojmove i analizu likovnog djela, veće su u odnosu na druge reprodukcije. Na kraju poglavlja, unutar samog tekstualnog djela, autor uključuje učenike u zadatak analize djela *Dvoje* Ernesta Haasa (Beč, 1921. – New York, 1986.) prema naučenim svojstvima fotografije, kako bi odgonetnuli temu fotografije (susret ili rastanak). Kasnije u tekstu i uz pomoć ilustracija i shematskih prikaza na manjim reprodukcijama iste fotografije autor prikazuje točne odgovore i rješenje. Uz ilustracije stoje objašnjenja određenih svojstava fotografije. Ovakav tip vježbe vrlo je lagan za izvesti, potiče učenike na vježbu analize likovnog djela i ponavljanje naučenog gradiva. Poglavlje završava raspravom o zaustavljenom trenu fotografije ili slike, njezinom trajanju i najboljem načinu vrednovanja slike. Kao i nakon svakog poglavlja u ovom udžbeniku, na kraju poglavlja *Promatranje likovnog djela* nalaze se *Pitanja i vježbe*. Većina zadataka odnosi se na analizu kompozicije fotografija (iz obiteljskog albuma, časopisa, izložbe). Također,

Ivančević postavlja pitanja vezana uz fotografije obrađene u poglavlju, kao primjerice »Što bi se dogodilo s fotografijom *Dvoje*, da je na licima meka, a ne kontrastna rasvjeta? Pokušaj razmisлити, skicirati i opisati.«⁸⁴ Ovakvim tipom zadataka Ivančević potiče učenike na traženje kreativnih rješenja i potiče ih na kritičko razmišljanje. Iako se većina sadržaja ovog poglavlja odnosi na fotografiju, ponekad nisu jasno naglašeni njezini elementi. Ivančević temu fotografije obrađuje kroz analizu kompozicije, pa nedostaje dosta sadržaja koje je važno spomenuti: povijest fotografije, vrste fotografije, vrste kadrova, način fotografiranja. S obzirom na veliku količinu neobrađenog sadržaja, možda je primjerenije temu fotografije obraditi u zasebnom poglavlju ili potpoglavlju.

U udžbeniku *Likovna umjetnosti* (2009.) četiriju autorica tema fotografije obrađena je u poglavlju *Fotografija: zaustavljen trenutak*, nakon poglavlja *Pojedinac i okolina* te *Predmeti koji nas okružuju*. Iako su tematske cjeline tim redoslijedom navedene i u *Nastavnom programu za gimnazije*, logičnije je da se tema obrađuje nakon obrade kompozicije djela i tema cjeline *Slikarstvo*, s obzirom da se uz temu fotografije i filma obrađuje kadar i kompozicija djela. Poglavlje započinje kratkom povijesti razvitka fotoaparata i definiranjem fotografije, a učenike se upoznaje s tehnikom dagerotipije. Tekst poglavlja prate slike starih fotoaparata i fotografija koje pripadaju raznim povijesnim periodima. Tekst poglavlja organiziran je logički, a novi pojmovi vezani su uz važne predstavnike pojedinih grana i razdoblja fotografije, uz jasno istaknute definicije, ključne riječi i fotografe. Učenici se u ovom poglavlju upoznaju s pojmovima spontane i stereoskopske fotografije, portretima u fotografiji, pojavom fotoreportera u američkom građanskom ratu, s razlikama između umjetničke i dokumentarističke fotografije. Na primjeru *Fotograma, broj 86* (1920.) Mana Raya (Philadelphia, 1890. – Pariz, 1976.) uče se pojmovi piktograma, rakursa (kuta kamere), a učenike se uvodi u tematiku eksperimentalne fotografije. Autorice su u ovom poglavlju odlučile prikazati djela najpoznatijih svjetskih fotografa. Neke od odabranih fotografija su portret *Jules Champfleury* (1865.) Nadara (Pariz, 1820. – Pariz, 1910.), *Flatiron Building pod snijegom* (1903.) Alfreda Stieglitza (Hoboken, 1864. – New York, 1946.), *Sakupljačice školjaka* (1880.) Franka Meadowa Sutcliffea (Headingley, 1853. – Whitby, 1941.), *Stockholm* (1930.) Laszla Moholy-Nagyja (Boršot, 1895. – Chicago, 1946.), itd. Pojavom filma u boji javlja se veći interes avangardnih umjetnika za područje fotografije, a kao najvažnije predstavnike takve umjetničke forme autorice ističu Roberta Rauschenberga (Port Arthur, 1925. – Captiva Island, 2008.) i Andyja Warhola (Pittsburgh, 1928. – New York, 1987.) –

⁸⁴ Radovan Ivančević, *nav. dj.*, 2006., str. 94.

(tekst udžbenika prati Warholova reprodukcija *Liz*, iz 1965. godine). Uz glavne predstavnike pojedinih grana fotografije, objašnjena su svojstva i elementi analize fotografije: kompozicija fotografije, odabir kadra, osvjetljenost, motiv fotografije, oštrina i mekoća te kut gledanja. Na primjeru fotografije *Na telefonu* (1928.) Alexandera Rodchenka (Sankt Peterburg, 1891. – Moskva, 1956.) objašnjen je pojam ptičje perspektive, dok je žablja perspektiva prikazana fotografijom Guiseppea Primolija (Rim, 1851. – Rim, 1927.) *Balansiranje nad Rimom* (1895.). Iako u samom poglavlju ne postoje analize fotografija, *Zadatak* na kraju poglavlja potiče učenike na analizu neke obiteljske fotografije i fotografiranje fotoaparatom i mobitelom određenog motiva s različitih rakursa. *Zadatak* potiče učenike na samostalno istraživanje područja fotografije i samostalno sudjelovanje u umjetničkom stvaranju. Iako se kroz cijelo poglavlje autorice referiraju na strane fotografe i njihova djela, u rubrici *Saznaj više* predstavljen je grof Janko Drašković (Zagreb, 1770. – Zagreb, 1856.) kao prvi hrvatski fotoamater, čiji je rad obilježio početak bavljenja fotografijom u Hrvatskoj. Za razliku od udžbenika R. Ivančevića, u kojem se autor fokusirao na analizu djela prema elementima i svojstvima fotografije, autorice Stipetić Ćus, Jurić Avmedoski, Petrinc Fulir i Zubek odlučile su se za povijesni pregled fotografije i predstavljanje najvažnijih predstavnika, dok je analiza fotografije stavljena u drugi plan.

5. Zaključak

Cilj diplomskoga rada bio je komparativna analiza odobrenih udžbenika iz *Likovne umjetnosti* za prvi razred gimnazije te odrediti u kojoj mjeri su oni dostatno nastavno sredstvo u nastavi. Pritom je ispitano koliko se u njima uspjelo zadovoljiti zahtjeve i standarde propisane *Udžbeničkim standardom*, drže li se odgojno-obrazovnih ciljeva *Nacionalnog okvirnog kurikulum*a, potiču li interes i zanimanje učenika za umjetnost i kulturne sadržaje te u kojoj mjeri olakšavaju nastavnicima organizaciju nastave, odnosno, prate li *Nastavni program*. Kod analize udžbenika, najviše pažnje posvećeno je odgojno-obrazovnim i likovno-grafičkim zahtjevima, koji su važni za nastavu, predmet, učenje i poučavanje tema likovne umjetnosti.

Nakon analize odobrenih udžbenika vidljivo je da niti jedan od udžbenika u potpunosti ne ispunjava propise i zahtjeve *Udžbeničkog standarda*, najvjerojatnije zato što su dokumenti i zakoni koji propisuju izgled i sadržaje udžbenika nastali nakon izdavanja ovih udžbenika. Nedostatak sadržajnih cjelina *Film*, *Fotografija*, *Pojedinac i okolina* i *Predmet* u udžbeniku Jadranke Damjanov jedan je od većih nedostataka udžbenika. Uz problem izostavljenih cjelina, kao nedostatak udžbenika spomenula bih povezanost i oblikovanje tekstualnog dijela udžbenika isključivo uz izbor reprodukcija, zbog čega izostaju razlikovanje razina složenosti, interdisciplinarni sadržaj i odgojna komponenta udžbenika, kroz koje bi se učenike zainteresiralo za područje istraživanja povijesti umjetnosti. Kao prednost ovoga udžbenika izdvojila bih visoku kvalitetu reprodukcija i veliku količinu likovno-grafičkog sadržaja. Kao nedostatak udžbenika *Likovni govor* Radovana Ivančevića istaknula bih nedovoljnu količinu kvalitetnih reprodukcija i male dimenzije likovno-grafičkih rješenja. Odgojno-obrazovna komponenta ovoga udžbenika, zanimljivi primjeri i anegdote iz svijeta likovne umjetnosti, kreativni zadaci i vježbe na kraju poglavlja te povezanost sadržaja s ostalim nastavnim predmetima samo su neke od njegovih prednosti. Autorice Stipetić Ćus, Jurić Avmedoski, Petrinc Fulir i Zubek posvetile su više pažnje standardima i zahtjevima *Udžbeničkog standarda*, a sadržaji udžbenika u skladu su sa sadržajima likovne umjetnosti zastupljenim na državnoj maturi. Kao prednost udžbenika istaknula bih i organizaciju sadržaja u nekoliko razina složenosti i rubriku *Saznaj više*, koja često sadržaje likovne umjetnosti povezuje s ostalim školski predmetima i donosi zanimljivosti i manje poznate detalje iz povijesti umjetnosti.

Udžbenici ispunjavaju znanstvene i tehničke zahtjeve, a više pažnje potrebno je posvetiti odgojno-obrazovnim, pedagoško-psihološkim i likovno-grafičkim standardima. Udžbenici trebaju biti vizualno i grafički prikladni i privlačni učenicima, sadržajno zanimljivi, istovremeno ispunjavajući sve navedene zahtjeve *Udžbeničkog standarda*. O izboru nastavnoga sredstva, udžbenika, uvelike ovisi organizacija i tijek nastavnoga sata. Podizanjem standarda udžbenika podiže se i kvaliteta nastave, stoga je poštivanje i prilagođavanje sadržaja udžbenika *Udžbeničkom standardu*, *Nastavnom planu za gimnazije* i *Nacionalnom okvirnom kurikulumu* izuzetno važno kod postizanja određenih odgojno-obrazovnih standarda i oblikovanja suvremenoga nastavnoga predmeta, kojem je u Hrvatskoj ionako posvećeno premalo pažnje.

6. Prilog

6. 1. Prilog 1. *Udžbenički standard*. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2013.

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I SPORTA

Na temelju članka 34. stavka 1. Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu (Narodne novine, broj 27/10. i 55/11.), ministar znanosti, obrazovanja i sporta donosi

UDŽBENIČKI STANDARD

1. OPĆE ODREDBE

1. 1. *Sadržaj dokumenta*

1. Udžbenički standard provedbeni je propis koji donosi ministar nadležan za obrazovanje (u daljnjemu tekstu: ministar) kojim se utvrđuju znanstveni, pedagoški, psihološki, didaktičko-metodički, etički, jezični, likovno-grafički i tehnički zahtjevi i standardi za izradu udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava, kao i vrsta te oblik odnosno oblici u kojima mogu biti izdani udžbenici i dopunska nastavna sredstva (tiskano izdanje, elektronički oblik ili komplet viševrsne građe) i posebni zahtjevi za izradu udžbenika za nastavu na jeziku i pismu nacionalnih manjina te zahtjevi za izradu i prilagodbu udžbenika za učenike s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama (učenike s teškoćama i darovite učenike).
2. Izrazi koji se koriste u Udžbeničkom standardu, a koji imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškome ili ženskome rodu, obuhvaćaju na jednak način muški i ženski rod.

1. 2. *Zakonske i druge osnove*

Udžbenički standard utemeljen je na konvencijama, Ustavu Republike Hrvatske, važećim zakonskim propisima, nacionalnim programima, deklaracijama te proklamiranim načelima demokratskoga poretka koja se posebice odnose na zaštitu ljudskih i manjinskih prava, temeljnih sloboda i prava čovjeka i građanina te ravnopravnost spolova.

2. STANDARDI I ZAHTJEVI ZA IZRADU UDŽBENIKA

2. 1. *Znanstveni zahtjevi*

1. Sadržaj udžbenika temeljen je na znanstvenim i općeprihvaćenim teorijama, činjenicama i tumačenjima zakonitosti, pojava i procesa.
2. Udžbenik je temeljen na suvremenim znanstvenim spoznajama odgoja i obrazovanja, učenja i poučavanja.

2. 2. *Pedagoški i psihološki zahtjevi*

1. Udžbenik je usklađen s ciljevima i načelima nacionalnoga i predmetnoga kurikulumu odnosno nastavnoga plana i programa i usmjeren na stjecanje i razvijanje temeljnih kompetencija za cjeloživotno obrazovanje odnosno profesionalno (stručno) obrazovanje.
2. Udžbenik pridonosi stjecanju funkcionalnoga znanja, razvijanju učenikovih sposobnosti i mogućnosti, potiče aktivno učenje, omogućuje primjenu različitih strategija učenja i razvoj kritičkoga mišljenja.

3. Udžbenik je primjeren učenikovu predznanju i njegovim razvojnim sposobnostima i mogućnostima.
4. Udžbenik potiče zanimanje za nastavne i odgojno-obrazovne sadržaje.
5. Udžbenik pridonosi osposobljavanju za samostalno učenje, potiče kognitivni razvoj i unutarnju motivaciju za učenje.

2. 3. Didaktičko-metodički standardi i zahtjevi

1. Udžbenik je nastavno i odgojno-obrazovno sredstvo koje omogućuje primjenu suvremenih nastavnih strategija poučavanja i učenja te nastavnih metoda (komunikacijske, iskustvene, projektne, problemske, egzemplarne i dr.), upućuje na druge izvore za stjecanje znanja i potiče na proširivanje i produbljivanje znanja.
2. Udžbenik je usklađen s ciljevima i zadaćama određenoga odgojno-obrazovnoga područja i nastavnoga predmeta i sustavno povezan s drugim odgojno-obrazovnim područjima i nastavnim predmetima te međupredmetnim temama.
3. Udžbenik je strukturiran u skladu sa spoznajama i metodologijom matične znanosti, suvremenim pedagoškim, psihološkim i didaktičkim spoznajama i zahtjevima metodike odgojno-obrazovnoga područja odnosno metodike nastavnoga predmeta.
4. Udžbenik je usklađen s nacionalnim i predmetnim kurikulumom odnosno s nastavnim planom i programom.
5. Udžbenik je podijeljen na dijelove, cjeline, poglavlja i nastavne jedinice. Broj nastavnih jedinica usklađen je sa satnicom pojedinoga nastavnog predmeta.
6. Nastavna jedinica osnovna je sadržajna jedinica, cjelovita, usustavljena i povezana s odgovarajućim odgojno-obrazovnim područjima, odnosno nastavnim predmetima.
7. U udžbeniku su istaknuti i objašnjeni ključni pojmovi. Broj ključnih pojmova po nastavnoj jedinici usklađen je s dobnim i razvojnim obilježjima učenika.
8. Sadržaj udžbenika popraćen je slikama, fotografijama, multimedijским elektroničkim nastavnim materijalima, dijagramima, kartama, likovnim, grafičkim i drugim priložima (u daljnjem tekstu: ilustracije) koji pridonose boljem razumijevanju sadržaja, a primjereni su dobi i razvojnim mogućnostima učenika, funkcionalni su i točni.
9. Udžbenik od petoga razreda osnovne škole i dalje, uz osnovni tekst, u pravilu, ima sadržaj te abecedno kazalo imena i pojmova.

2. 4. Etički zahtjevi

1. Udžbenik je usmjeren na promicanje temeljnih vrijednosti koje proizlaze iz opredijeljenosti hrvatske obrazovne politike za cjelovit osobni razvoj učenika, za čuvanje i razvijanje nacionalne, kulturne, duhovne, materijalne i prirodne baštine Republike Hrvatske te za toleranciju i suživot sa svima u Europi i svijetu.
2. Etički zahtjevi temelje se na istinitosti, provjerljivosti i objektivnosti udžbeničkih tekstnih, ilustrativno-slikovnih i multimedijских sadržaja, na općim pravima čovjeka i pravima djeteta, na načelima demokracije, vladavine prava i na domoljublju. Slijedom toga, udžbenik:
 - a) upućuje na postignuća i posljedice znanstvenoga i tehnološkoga razvoja te globalizacijskih procesa, na etičku dimenziju čovjeka i njegovo moralno djelovanje
 - b) promiče načela održivoga razvoja, jednakosti, društvene pravednosti, pluralizma, demokratičnosti, tolerancije i ljudskoga dostojanstva
 - c) promiče hrvatski nacionalni identitet

- d) promiče međukulturno razumijevanje, rasnu, nacionalnu, etničku, spolnu, rodnu, vjersku ravnopravnost pojedinaca i društvenih skupina te osvještava pravo na različitost
- e) promiče ravnopravnost spolova na primjeren način koristeći se u jednakome omjeru ilustracijama likova obaju spolova i služeći se imenicama obaju rodova, osobito u imenovanju strukovnih kvalifikacija, zvanja i zanimanja, ne narušavajući pritom komunikacijsku razinu i prirodost hrvatskoga jezika
- f) priprema oba spola za djelatno i ravnopravno sudjelovanje u svim područjima života
- g) promiče upoznavanje i poštovanje vrijednosti nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj te drugih naroda i kultura u Europi i svijetu.

2. 5. Jezični zahtjevi

1. Udžbenik je pisan hrvatskim standardnim jezikom. U slučaju jezičnih inačica autor se u cijelome udžbeniku treba sustavno pridržavati odabranih.
2. Udžbenik je pisan u skladu s hrvatskim pravopisom. Pravopis koji se koristi u školskim ustanovama i u skladu s kojim su pisani udžbenici, određuje odlukom ministar nadležan za obrazovanje.
3. U udžbeniku se koriste kratice, simboli i znakovi normirani u hrvatskome standardnom jeziku te propisane mjerne jedinice i njihove kratice.
4. Nazivi za koje ne postoje hrvatske inačice, a nisu jezično normirani, preuzimaju se u obliku kakav je prihvaćen u struci.
5. Od uporabe hrvatskoga standardnoga jezika odstupaju udžbenici na jeziku nacionalnih manjina, udžbenici stranih jezika i udžbenici u kojima su dani primjeri izvornih tekstova.
6. Tekstovi udžbenika prilagođeni su predznanju, razvojnim sposobnostima i mogućnostima učenika, pregledni su i jasni.
7. Jezik tekstova udžbenika u skladu je s općim psiholingvističkim zakonitostima u odnosu na semantičku, sintaktičku i morfološku složenost i njihov međuodnos.
8. Tekstovi u udžbeniku omogućuju sustavno obogaćivanje učenikova rječnika uvođenjem novih riječi ne narušavajući pritom razumljivost teksta.
9. U udžbeniku se izbjegavaju nepotrebne tuđice.

2. 6. Likovno-grafički zahtjevi i standardi

1. Likovno-grafička i multimedijaska opremljenost udžbenika promiče estetske vrijednosti.
2. Ilustracije i multimedijски elementi u udžbeniku funkcionalni su u smislu učenikova stjecanja funkcionalnog znanja i razvoja sposobnosti odnosno povezanosti sa sadržajem, čitljivošću i razumijevanjem teksta i problema/zadatka primjerenog razvojnoj dobi učenika.
3. Ilustracije, grafičko-tehnička oprema i multimedijски elementi u udžbeniku visoke su kakvoće, sadržajno usklađene s tekstem i pridonose razumijevanju teksta.
4. Ilustracije i multimedijски elementi biraju se ponajprije iz domaće kulturne baštine, a zatim i iz svjetske.
5. Ilustracije i multimedijски elementi opisuju se nazivom i, po potrebi, popratnim tekstom. Kod onih ilustracija i multimedijских elektroničkih nastavnih materijala za koje postoje izdvojena autorska prava, uz naziv potrebno je navesti autora i izvor. Taj podatak može biti naveden i na drugome mjestu u udžbeniku, a u tom slučaju ilustracija i multimedijски element treba biti označen brojem.

6. Ako je cijeli udžbenik ilustriran, podatak o ilustratoru nalazi se na naslovnoj stranici ili na poleđini naslovnoga lista.

2. 7. Tehnički zahtjevi i standardi za izradu udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava

1. Opseg

1. Opseg udžbenika određuju:

- odgojno-obrazovni ciljevi odgojno-obrazovnoga područja nastavnoga predmeta i međupredmetnih tema
- razvojna dob, sposobnosti i mogućnosti učenika
- nastavni plan određenoga nastavnog predmeta s obzirom na ukupno opterećenje učenika
- nastavni program određenoga nastavnog predmeta
- vrsta pripadajućega dopunskoga nastavnog i odgojno-obrazovnog sredstva uz udžbenik.

2. Format i svezak tiskanoga udžbenika

1. Format udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava je A4 i B5, odnosno iz njih sljedeći izvedeni formati: 168 x 240, 170 x 240, 195 x 260, 200 x 240, 200 x 260, 200 x 270, 200 x 280, 205 x 270, 210 x 240, 210 x 270, 210 x 280 i 220 x 275.
2. Ostali formati mogu se koristiti za povijesne i geografske atlase.
3. Tiskani udžbenik objavljuje se, u pravilu, u jednome svesku.

3. Pismo

1. U udžbeniku i dopunskim nastavnim sredstvima koristi se onaj tip pisma čiji su znakovi grafički jasni, a razmaci među znakovima takvi da je otisnuta riječ lako uočljiva i čitljiva.
2. Veličine pisma za tiskani udžbenik su sljedeće:
 - pismo veličine 12 – 14 tipografskih točaka, u pravilu za osnovni tekst (slog) u udžbenicima i dopunskim nastavnim sredstvima od prvoga do četvrtoga razreda osnovne škole;
 - pismo veličine 11 – 13 tipografskih točaka, u pravilu za osnovni tekst (slog) u udžbenicima i dopunskim nastavnim sredstvima od petoga do osmoga razreda osnovne škole i za srednje škole;
 - pismo veličine 9 – 11 tipografskih točaka, u pravilu za opise likovnih priloga, ilustracije, nacрте, formule, matematičke zadatke i sl.
3. Veličina pisma za elektronički udžbenik je minimalno 12 točaka (pt).
4. Razmak između redaka preporučan je, u pravilu, 120% od veličine pisma za tiskane udžbenike te 150% za elektroničke udžbenike.

4. Trajnost

1. Udžbenik je namijenjen višegodišnjoj uporabi i ne sadrži dijelove u koje se upisuju odgovori ili rješenja.
2. Iznimka je radni udžbenik koji je oblikovan tako da učenik ima mogućnost pisanja ili crtanja pri rješavanju zadataka ili odgovaranju na pitanja. Zbog posebnosti didaktičko-metodičkoga pristupa udžbenici stranih jezika i udžbenici za rad u nastavi s učenicima s teškoćama u

osnovnoj i srednjoj školi mogu biti radni. Radni udžbenik može se koristiti i u nastavi hrvatskoga jezika i matematike u razrednoj nastavi.

3. Dodatak udžbeniku namijenjen je višegodišnjoj uporabi i ne sadrži dijelove u koje se upisuju odgovori ili rješenja.
4. Zbirka zadataka namijenjena je višegodišnjoj uporabi i ne sadrži dijelove u koje se upisuju odgovori ili rješenja.
5. Geografski i povijesni atlas namijenjeni su višegodišnjoj uporabi i sadrže zbirke geografskih odnosno povijesnih karata povezanih u cjelinu prema nacionalnome i predmetnome kurikulumu, odnosno prema nastavnome planu i programu od petoga do osmoga razreda osnovne škole, odnosno prema nacionalnome i predmetnome kurikulumu, odnosno nastavnome planu i programu od prvoga do četvrtoga razreda srednje škole.
6. Radna bilježnica, odnosno vježbenica, namijenjena je jednogodišnjoj uporabi i oblikovana tako da učenik ima mogućnost pisanja ili crtanja pri rješavanju zadataka ili odgovaranju na pitanja.
7. Elektroničke inačice udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava i njihovi multimedijски interaktivni dijelovi mogu sadržavati polja za upis odgovora ili rješenja ako se time ne onemogućava njihova višegodišnja uporaba.

5. Papir za izradu tiskanih udžbenika

1. Za izradu tiskanih udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava koristi se ekološki čist papir koji nije štetan za ljudsko zdravlje, a u skladu je s europskim normama. Udžbenici i dopunska nastavna sredstva namijenjena višegodišnjoj uporabi tiskaju se na mat papiru, najmanje gramature (površinska masa) 65 g/m^2 , a najveće 75 g/m^2 . Papir za udžbenike i dopunska nastavna sredstva treba imati stupanj bjeline manji od 110% (poželjno bez optičkih bjelila) i stupanj neprozirnosti (opacitet) najmanje 90%. Iznimno, kad to zahtijevaju posebni razlozi, udžbenici se tiskaju na premazanome papiru najveće gramature do 115 g/m^2 (likovna kultura, geografija i slično).
2. Radna bilježnica tiska se na nepremazanome (offset) papiru najmanje gramature 65 g/m^2 , a maksimalne 75 g/m^2 .
3. Atlas ima papir iste kakvoće kao udžbenik, ali najmanje gramature 115 g/m^2 , a najveće 135 g/m^2 .

6. Tisak i uvez

1. Tisak udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava takav je da se njime postiže visoka razina čitljivosti i grafičko-likovna jasnoća.
2. Uvez tiskanih udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava namijenjenih višegodišnjoj uporabi je mekan, lijepljen ili šivan i omogućuje višegodišnju uporabu. Iznimka od ove odredbe su udžbenici za praktične nastavne predmete koji se izvode na stroju (daktilografija, informatika i sl.), a koji mogu biti šivani žicom (klamani) ili spiralno uvezani tako da spirala bude na vrhu zaobljena i obložena plastikom i omogućuje višegodišnju uporabu.
3. Uvez radnih bilježnica je mekan i lijepljen ili šivan žicom (klaman) ili spiralno uvezan tako da spirala bude na vrhu zaobljena i obložena plastikom i omogućuje najmanje jednogodišnju uporabu.

7. Popratni multimedijски elektronički nastavni materijali

1. Udžbenik može biti popraćen popratnim multimedijским elektroničkim nastavnim materijalima kao njegovom sastavnicom (npr. CD-ROM, CD-DA, DVD-ROM, DVD-VIDEO, Blu-ray disk i sl.).

2. Popratni multimedijски elektronički nastavni materijali usklađeni su s točkama 1.2., 2.1., 2.2., 2.3., 2.4., 2.5., 2.6., 2.9., 2.10. i 2.11. ovoga standarda i obvezatno podliježu prosudbi stručnog povjerenstva.

2. 8. Sadržaj naslovnih listova

Naslovni listovi udžbenika sadržajem i oblikom odgovaraju HRN ISO 1086:2001 glede podataka koje treba otisnuti na naslovnim listovima knjiga, a posebice međunarodnim standardnim knjižnim brojem ISBN.

2. 9. Dodatni zahtjevi i standardi za elektronički udžbenik

1. Elektronički udžbenik jedna je ili više računalnih datoteka omeđenoga sadržaja, dostupnih javnosti na Internetu (mrežna knjiga) ili u materijalnome obliku na uređajima ili medijima za pohranu. Uz tekst, elektronički udžbenik može imati multimedijске elemente (slika, zvuk, video i slično), kao i veze sa srodnim mrežnim stranicama te biti interaktivan.
2. Elektronički udžbenik može nastati kao istovjetna inačica odobrenoga tiskanog udžbenika ili kao samostalni udžbenik.
3. Ako je elektronički udžbenik u materijalnome obliku na optičkome podatkovnom mediju za pohranu, treba biti proizveden isključivo tehnologijom brizganja prema važećim standardima, a proizvođač mora imati uređena patentna prava. Ambalaža treba biti kvalitetna i zadovoljavati standarde o zaštiti okoliša sukladno smjernicama Europske unije.

2. 10. Posebni zahtjevi u izradi udžbenika za nastavu na jeziku i pismu nacionalnih manjina

Udžbenici za nastavu na jeziku i pismu nacionalnih manjina u kojima se promiču nacionalne i kulturne vrijednosti nacionalnih manjina uključuju i sadržaje potrebne za razumijevanje hrvatskih nacionalnih i kulturnih vrijednosti, osim uvezenih udžbenika iz države matičnoga naroda.

2. 11. Zahtjevi u izradi udžbenika za učenike s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama (učenike s teškoćama i darovite učenike)

1. Udžbenici namijenjeni učenicima s teškoćama temelje se na zahtjevima i standardima udžbenika, ali su primjereni vrsti teškoće i metodama koje se primjenjuju u nastavnome, odgojno-obrazovnome procesu i samostalnome radu učenika.
2. Radne bilježnice i radni udžbenici namijenjeni učenicima s teškoćama primjereni su vrsti teškoće i metodama koje se primjenjuju u nastavnome, odgojno-obrazovnome procesu i samostalnome učenju učenika.
3. Udžbenik može sadržavati dodatne sadržaje za darovite učenike.

2. 12. Dopunska nastavna sredstva

Odredbe u točkama 1.2., 2.1., 2.2., 2.3., 2.4., 2.5., 2.6., 2.8., 2.9., 2.10. i 2.11. ovoga standarda primjenjuju se i na dopunska nastavna sredstva.

3. ZAVRŠNE ODREDBE

1. Sukladno Zakonu o udžbenicima za osnovnu i srednju školu (Narodne novine, broj 27/10. i 55/11.) donijet će se obrasci za primjenu ovoga standarda.
2. Danom stupanja na snagu ovoga udžbeničkoga standarda s primjenom prestaje Udžbenički standard (Narodne novine, broj 7/07.).

3. Naslovi koji ostaju na Popisu udžbenika i pripadajući dopunskih nastavnih sredstava, a izdavač za njih neće izraditi nove naslove, izuzeti su iz prilagodbe ovome standardu do isteka zaliha tih naslova utvrđenih na dan stupanja na snagu ovoga standarda, što su svojom izjavom potvrdili nakladnici te nakon čega ti naslovi moraju biti usklađeni s odredbama ovoga standarda.
4. Ovaj udžbenički standard stupa na snagu osmoga dana od dana objave u Narodnim novinama.

KLASA: 602-09/13-01/00017
URBROJ: 533-21-13-0001

Zagreb, 23. svibnja 2013.

MINISTAR

dr. sc. Željko Jovanović

6. 2. Prilog 2. Nastavni program za gimnazije, Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete, 1994., str. 1, 3

LIKOVNA UMJETNOST

Dvogodišnji program

ZADAĆE

- razvijati učenike mogućnosti da dožive umjetnička djela i time obogate svoj emotivni život,
- upoznavati učenike s najvažnijim djelima likovne baštine, svjetske, europske i hrvatske,
- razvijati potrebe u učenika da na putovanjima u zemlji i inozemstvu upoznaju spomenike, da obilaze muzeje i galerije,
- održavati likovnu praksu, "kulturu ruke" u likovnim bilješkama, ideogramima i vizualnim porukama,
- uzdizati likovnu kulturu kao dio opće kulture (osnovne teorijske spoznaje o kulturi i umjetnosti te kulturno-povijesnom razvoju),
- spoznaja i doživljaj međuzavisnosti različitih grana umjetnosti,
- uključivati učenike u pozitivno djelovanje glede likovne kulture i razine likovnosti u svojoj sredini (gradu, ulici, na radnom mjestu, u kući i stanu),
- razvijati razumijevanje i djelatno odnos prema zaštitu spomenika i čuvanju okoline,
- razvijati navike kod učenika da sudjeluju u suvremenima likovnim zbivanjima (posjećuju izložbe, prate likovne publikacije, likovne serije i filmove, upoznaju se s novim arhitektonskim ostvarenjima i aktualnim problemima urbanizma).

I. PROGRAMSKA GRADA

Prvi razred

SADRŽAJI:

1. Pojedinaac i okolina (Kako gledamo, što vidimo, kako uočavamo).
2. Predmet (Odnos namjene i oblike, odnos materijala, proizvodnog procesa i oblika, razvoj pojedine namjene).
3. Fotografija: svjetlost (svojstva i odnosi - svjetlosna mrlja, sjena, zrnasti ustroj fotografskoga filma/papira).
4. Fotografija: prostor u plohi (jasno/nejasno, očista, planovi).
5. Fotografija: "odlučni trenutak" (kadriranje - komponiranje).
6. Film: vrijeme u plohi (izmjena osvjetljenja, položaj i kretanje kamere, montaža, izmjena planova).
7. Crtež: linija (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
8. Slikarstvo: oblikovanje plohe, odnos tehnike i izražajnih sredstava (clemenata forme).
9. Slikarstvo: boja (svojstva i odnosi - ritam i simetrije);
10. Slikarstvo: prostor u plohi (perspektive).
1. Slikarstvo: ikonografija i ikonologija.

12. Skulptura: oblikovanje mase i prostora (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
13. Skulptura: površina i boja (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
14. Skulptura: odnos materijala i oblika.
15. Skulptura: namjene, materijali i konstrukcije, tipovi građevina (uzdužni, središnji i slobodni tlocrti) odnos mase i prostora (svojstva i odnosi - ritam i simetrije).
16. Arhitektura: stanovanje (potrebe i oblikovanje potreba).
17. Odnos između arhitekture, skulpture i slike. Kompozicija cjeline. Odnos prema okolišu.
18. Urbanizam (elementi i načela ustroja arhitektonskih skupova).
19. Svijet u kojem živimo (grad, regija, država, europski i svjetski prostori).
20. Komunikacija: mnogoosjetilno doživljavanje svijeta (dodirno, slušno, vizualno, mirisno, okusno).

Drugi razred

Kad se likovna umjetnost uči samo dvije godine, u drugoj godini učenja obrađuju se glavni životni sklopovi (selo, grad, samostan, utvrda-dvorac, velegrad), važni za prošla povijesna razdoblja i za današnji svijet. To nije minimalna povijest umjetnosti, već izbor učinjen s obzirom na načelo najširega prostornog sklopa u nas. Opseg obrade je ograničen planom realizacije (35 sati).

I. ZADACI: (vidi razred I.)

I.1. Posebna zadaća je:

- osposobiti učenike za vrednovanje povijesnih kompleksa i osvijestiti mogućnost da se aktivnim odnosom prema njima mogu preobraziti u izvorne sklopove suvremenoga života,
- osposobiti učenike za osvješćivanje suvremenosti i pripremiti ih za odabir i stvaranje svom životu primjerenе okoline,
- osvješćivati neke osobitosti seljačke kulture, kao dragocjene baštine svakoga europskog, pa tako i hrvatskoga naroda (umjetnost je sastavni dio svakodnevnog života),
- osposobiti za doživljaj slojevitosti i složenosti seljačke kulture,
- osvješćivati humano značenje gradskoga prostora,
- osposobiti za doživljaj kontinuiteta prostornih oblika,
- osvješćivati potrebe djelatnoga i stvaralačkog odnosa prema prošlosti,
- naučiti učenike doživljavati arhitekture, skulpture i slike,
- osvješćivati funkcioniranja grada u srednjem vijeku, renesansi i baroku,
- omogućiti doživljaj jedinstvenosti vremenskih i stilskih različitosti pojedinih dijelova,

tektonsko-hortikulturnih cjelina u starim i suvremenim gradovima.

Tijekom nastave predviđena je povezanost sa svima drugim predmetima, i to ne u smislu usporednoga obrađivanja srodnih tema ili istih povijesnih razdoblja, nego u stvaralačkom nastojanju nastavnika da trajno uspori metode, pojave i spoznaje drugih nastavnih područja radi recipročnoga boljeg poimanja posvećenosti, kao i međuzavisnosti. To se odnosi na povijest, književnost i glazbeni umjetnost ponajviše, ali i na latinski i općenito na strani jezik (s njihovom poviješću, književnošću i kulturom), na matematiku (osobito arhitekturu, proporcije, projektiranje), na fiziku (konstrukcije), kemiju (tehnike i materijale likovnih umjetnosti, ugroženost i zaštitu spomenika), na geografiju (strane kulture i svjetsku umjetničku baštinu), pa sve do tjelesne kulture (koja u najvećem broju disciplina ima podrijetlo u antičkoj civilizaciji).

Gradivo koje treba obraditi u prvom razredu raspoređeno je u 20 tematskih jedinica koje su u skladu sa 20 nastavnih sati. Osobito ističemo da program ne obavezuje nastavnika ni na redoslijed obrade tema, niti na izbor likovnih primjera. Ako nastavnik po svojem iskustvu ili sklonosti, znanju i metodi drži da može bolje ostvariti program polazeći od urbanizma ili arhitekture, od filma ili slikarstva, može početi na svoj način i držeći se nekoga drugog redoslijeda, samo je važno da budu ispunjena dva uvjeta.

Prvi, da bude ostvaren čitav program i, drugi, da novi porijeklo tema ima također određenu suvislost i logičan slijed, tako da jedna tema proizlazi iz druge te da se organski "dograđuju" kao što smo pokušali postići predloženim programom.

Ostalih 15 sati nastave predviđeno je za utvrđivanje i sistematiziranje gradiva te za provjeru znanja. Osim usmene provjere (razgovora) znanja u razredu, što se, ponovimo, mora provoditi samo - uz projekciju primjera, obavezan je i pismeni način provjere znanja, i to u dva oblika.

1. Individualna pismena raščlamba (nikakve kontrolne zadatke pitanjima ili testovima) najmanje dvaput godišnje. Za svakoga učenika nastavnik treba pripremiti reprodukciju likovnog djela (koliko učenika, toliko različitih djela), koje će učenik samostalno analizirati i interpretirati. (Mogu se uporabiti razglednice, reprodukcije iz kalendara, fotografije).

2. Najmanje četiri domaće zadatke godišnje, kojima se provjerava: likovno snalaženje pred vizualnim pojavama (raščlamba i tumačenja uz crtanje tlocrta, analiza kompozicije, tonske ljestvice, interakcija boja, sagledavanje skulpture, sheme komunikacije i sl.).

Četverogodišnji program

I. ZADACA

- razvijati učenike mogućnosti da dožive umjetnička djela i time obogate svoj emotivni život,
- upoznavati učenike s najvažnijim djelima likovne baštine, svjetske, europske i hrvatske,
- razvijati potrebe u učenika da na putovanjima u zemlji i inozemstvu upoznaju spomenike, da obilaze muzeje i galerije,
- održavati likovnu praksu, "kulturu ruke" u likovnim bilješkama, ideogramima i vizualnim porukama,
- uzdizati likovnu kulturu kao dio opće kulture (osnovne teorijske spoznaje o kulturi i umjetnosti te kulturno-povijesnom razvoju),
- spoznaja i doživljaj međuzavisnosti različitih grana umjetnosti,
- uključivati učenike pozitivno djelovanje glade likovne kulture i razine likovnosti u svojoj sredini (gradu, ulici, na radnom mjestu, u kući i stanu),
- razvijati razumijevanje i djelatan odnos prema zaštiti spomenika i čuvanju okoline,
- stjecati navike kod učenika da sudjeluju u suvremenim likovnim zbivanjima (posjećuju izložbe, prate likovne publikacije, likovne serije i filmove, upoznaju se s novima arhitektonskim ostvarenjima i aktualnim problemima urbanizma).

II. PROGRAMSKA GRADA

Prvi razred

SADRŽAJI:

1. Pojedinaac i okolina (Kako gledamo, što vidimo, kako uočavamo).

2. Predmet (Odnos namjene i oblika, odnos materijala, proizvodnoga procesa i oblika, razvoj pojedine namjene).
3. Fotografija: svjetlost (svojstva i odnosi - svjetlosna mrlja, sjena, zrnasta struktura fotografskoga filma/papira).
4. Fotografija: prostor u plohi (jasno/nejasno, očista, planovi).
5. Fotografija: "odlučni trenutak" (kadriranje - komponiranje).
6. Film: vrijeme u plohi (izmjena osvjetljenja, položaj i kretanje kamere, montaža, izmjena planova).
7. Crtež: linija (svojstva i odnosi - ritam i simetrija).
8. Slikarstvo: oblikovanje plohe, odnos tehnike i izražajnih sredstava (elementarna forme).
9. Slikarstvo: boja (svojstva i odnosi - ritam i simetrija).
10. Slikarstvo: prostor u plohi (perspektive).
11. Slikarstvo: ikonografija i ikonologija.
12. Skulptura: oblikovanje mase i prostora (svojstva i odnosi - ritam i simetrija).
13. Skulptura: površina i boja (svojstva i odnosi - ritam i simetrija).
14. Skulptura: odnos materijala i oblika.
15. Skulptura: namjene, materijali i konstrukcije; tipovi građevina (uzdužni, središnji i slobodni tlocrti); odnos mase i prostora (svojstva i odnosi - ritam i simetrija).
16. Arhitektura: stanovanje (potrebe i oblikovanje potreba).
17. Odnos između arhitekture, skulpture i slike. Kompozicija cjeline. Odnos prema okolišu.
18. Urbanizam (elementi i načela ustroja arhitektonskih skupova).

7. Popis reprodukcija

Slika 1. Naslovne stranice odobrenih udžbenika za prvi razred iz predmeta *Likovna umjetnost* u akademskoj godini 2014./15.

Slika 2. Primjer ilustracija Jadranke Damjanov u poglavlju *Analize* u njezinom udžbeniku (2006.), str. 51.

Slika 3. Poglavlje *Fraktura* u udžbeniku Jadranke Damjanov (2006.), str. 44.

Slika 4. Primjer interdisciplinarnog pristupa u poglavlju *Slikarstvo i stil* u udžbeniku Radovana Ivančevića (2006.), str. 111.

Slika 5. Primjer crteža Radovana Ivančevića na temu *Kompozicija* u njegovom udžbeniku (2006.), str. 54.

Slika 6. Primjer rubrika *Upamti, Pitanja, Zadatak i Saznaj više* na kraju poglavlja *Film: Slika u pokretu* u udžbeniku autorica Stipetić Ćus, Jurić Avmedoski, Petrincec Fulir i Zubek (2009.), str. 26.

Slika 7. Stranica poglavlja *Boja* u udžbeniku Jadranke Damjanov (2006.), str. 19.

Slika 8. Primjer korištenja reprodukcija hrvatskih umjetnika u poglavlju *Boje u prirodi i likovnoj umjetnosti* u udžbeniku Radovana Ivančevića (2006.), str. 178.

Slika 9. Primjer grafičke analize u poglavlju *Skulptura: Masa i prostor* u udžbeniku Jadranke Damjanov (2006.), str. 59.

Slika 10. Primjer višestrukih reprodukcija istog djela u poglavlju *Skulptura (odnos mase i prostora)* u udžbeniku Jadranke Damjanov (2006.), str. 60.

Slika 11. Stranica poglavlja *Kiparstvo* u udžbeniku Radovana Ivančevića (2006.), str. 195.

Slika 12. Primjer organizacije teksta i reprodukcija u poglavlju *Skulptura: elementi oblikovanja* u udžbeniku autorica Stipetić Ćus, Jurić Avmedoski, Petrincec Fulir i Zubek (2009.), str. 86.

Slika 13. Reprodukije Labina i Zadra kao primjera različito organiziranih gradova u udžbeniku Radovana Ivančevića (2006.), str. 259.

8. Literatura

1. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost 1. Udžbenik za 1. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
2. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost, I. dio*. Zagreb: Školska knjiga, 1981.
3. Radovan Ivančević, *Likovni govor: Uvod u svijet likovnih umjetnosti*. Zagreb: Profil, 1996.
4. Radovan Ivančević, *Likovni govor: Uvod u svijet likovnih umjetnosti*. Zagreb: Profil, 2006.
5. Ivana Obradović, *Interdisciplinarnost u srednjoškolskoj nastavi likovne umjetnosti*, diplomski rad, Zagreb, Filozofski fakultet, 2014.
6. Jasna Salamon, *Likovna umjetnost, Priručnik za pripremu ispita na državnoj maturi*. Zagreb. Profil, 2011.
7. Natalija Stipetić Ćus, Zrinka Jurić Avmedoski, Blanka Petrinc Fulir, Elen Zubek, *Likovna umjetnost, Udžbenik iz Likovne umjetnosti za 1. razred srednjih škola s dvogodišnjim i četverogodišnjim programom*, Zagreb: Alfa d.o.o., 2009.
8. Mirjana Tomašević Dančević, *Treba li na početku 21. stoljeća udžbenik likovne kulture?, Uloga udžbenika likovne kulture u vremenu dominacije vizualne kulture*, 2004. Mrežna stranica: http://www.hrv-insea.hr/tekstovi/HRV_InSEA_21_stoljeca.pdf (posjećena 18.8.2014.)
9. Martina Turković, *Mjesto srednjoškolskog predmeta Likovna umjetnost u obrazovnom sustavu RH. Analiza satnice i nastavnog plana i programa*, diplomski rad, Zagreb, Filozofski fakultet, 2013.
10. Vera Turković, *Umjetničko obrazovanje u tranziciji: Likovno obrazovanje u europskom obrazovnom sustavu*. u: *Metodika: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi*. Zagreb: Učiteljski fakultet; Sveučilišta u Zagrebu, 2009., str. 8–38.
11. *Ispitni katalog za državnu maturu u školskoj godini 2013./2014*. Likovna umjetnost. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, 2013.
Mrežna stranica: http://dokumenti.ncvvo.hr/Ispitni_katalozi_13-14/Hrvatski/IK-liu.pdf (posjećena 18.8.2014.)
12. *Nastavni program za gimnazije*, Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete, 1994.

Mrežna stranica: http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/likovni.pdf (posjećena 18.8.2014.)

13. *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2011. Mrežna stranica: <http://public.mzos.hr/lgs.axd?t=16&id=18247> (posjećena 18.8.2014.)
14. *Udžbenički standard*. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2013. Mrežna stranica: <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=20132> (posjećena 18.8.2014.)
15. *Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu* (Članak 2) u: Narodne novine, br. 27., Zagreb, 2013.
16. *Smjernice za umjetnički odgoj: Oblikovanje stvaralačkih mogućnosti za 21. stoljeće*, Svjetska konferencija o 1. umjetničkom odgoju, Lisabon: UNESCO, 6. – 9. ožujka 2006. Mrežna stranica: http://www.hcdo.hr/wpcontent/uploads/2009/09/Smjernice_UNESCO_o_umjetnickom_odgoju_06.pdf (posjećena 18.8.2014.)
17. *Seoul Agenda: Goals for the Development of Arts Education*, Seul: UNESCO, 25.–28. svibanj 2010. Mrežna stranica: http://portal.unesco.org/culture/en/files/41117/12798106085Seoul_Agenda_Goals_for_the_Development_of_Arts_Education.pdf/Seoul%2BAgenda_Goals%2Bfor%2Bthe%2BDevelopment%2Bof%2BArts%2BEducation.pdf (posjećena 18.8.2014.)
18. Mrežna stranica. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=13199> (posjećena 18.8.2014.)
19. Mrežna stranica: http://www.opa.hr/files/strategija_razvoja_kreativnosti_u_osnovnoskolskom_i_srednjoskolskom_odgoju_i_obrazovanju.pdf (posjećena 18.8.2014.)

9. Sažetak/Summary

Tema je diplomskoga rada komparativna analiza udžbenika iz predmeta *Likovne umjetnosti* za prvi razred srednje škole. U radu su analizirana tri odobrena udžbenika iz *Likovne umjetnosti* za školsku godinu 2014./2015. Komparativna analiza udžbenika rađena je prema propisima i zahtjevima *Udžbeničkog standarda, Nastavnog programa za gimnazije* iz *Likovne umjetnosti*, obrazovnim ishodima i likovnim primjerima iz *Ispitnog kataloga* te prema ciljevima i odgojnim zadacima *Nacionalnog okvirnog kurikuluma*.

Udžbenici su analizirani pojedinačno prema propisima *Udžbeničkog standarda*, a naglasak je stavljen na analizu didaktičkih i metodičkih zahtjeva, likovno-grafičke zahtjeve te prilagođenost *Nastavnom programu za gimnazije*, odnosno pedagoško-psihološkim zahtjevima *Udžbeničkog standarda*. U drugome dijelu diplomskoga rada udžbenici su analizirani komparativno i detaljnije prema pojedinim sadržajnim područjima iz nastavnoga programa: *Boja, Skulptura (odnos mase i prostor), Urbanizam i Fotografija*.

Analizom udžbenika predstavljeni su nedostaci i prednosti pojedinih udžbenika. Udžbenici nisu u potpunosti prilagođeni *Udžbeničkom standardu*. Mjesta za napredak u gotovo svim odobrenim udžbenicima ima kod prilagodbe likovno-grafičkih sadržaja (povećanje kvalitete i količine reprodukcija), povećanja interdisciplinarnih sadržaja povezujući likovne teme s ostalim školskim predmetima i kod prilagodbe sadržaja u više razina složenosti prema različitim mogućnostima i sposobnostima učenika. Udžbenici trebaju biti prilagođeni zahtjevima suvremene nastave i modernim nastavnim metodama koje u centar nastavnoga procesa stavljaju učenika i učenikove sposobnosti, mogućnosti i interese. Kvaliteta nastave ovisi i o kvaliteti nastavnoga sredstva. Udžbenici određuju smjer, organizaciju i koncept nastave, a olakšavaju učenje i poučavanje, stoga je važno definirati i poštovati udžbeničke standarde jer izravno utječu na kvalitetu nastave.

Ključne riječi: *komparativna analiza udžbenika, Likovna umjetnost, Udžbenički standard, Nacionalni okvirni kurikulum, nastavna sredstva*

The subject of this paper is a comparative analysis of *Art history* textbooks for the first grade of Croatian high school system. The paper analyzes three *Art history* textbooks approved for the 2014/2015 school year. The comparative analysis was undertaken according to regulations and requirements of the *Textbook Standard*, the *Art history* high school curriculum, educational outcomes and visual examples of the *Examination Catalogue*, as well as the objectives and educational tasks of the *National Curriculum Framework*.

Textbooks are analyzed individually according to the *Textbook Standard*, and the emphasis is put on the analysis of didactic and methodical requirements, visual and graphic requirements and on their compliance with the high school curriculum for *Art history*, as well as with the pedagogical and psychological requirements of the *Textbook Standard*. In the second part of the paper, textbooks are analyzed comparatively and according to the specific content areas of the curriculum: *Color*, *Sculpture (mass and space)*, *Urbanism* and *Photography*.

The comparative analysis displays advantages and disadvantages of the presented textbooks. They do not fully comply with the *Textbook Standard*. There is room for improvement in almost all approved textbooks; especially in adapting visual and graphic content by increasing the quality and quantity of reproductions, increasing the amount of interdisciplinary content in *Art history* classes, connecting the content with other school subjects and adapting *Art history* textbook contents to multiple levels of complexity according to students' different abilities and skills. Textbooks should comply with the requirements of modern teaching and teaching methods which put students and their skills and interests in the center of the teaching process. The quality of teaching depends on the quality of teaching resources. Textbooks define the direction, organization and concept of teaching and learning; therefore, it is important to define and follow textbook standards because they directly affect the quality of teaching.

Key words: *comparative analysis of textbooks, Art history, Textbook standard, National Curriculum Framework, teaching resources*